

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2010 metai

2

LI
LEIDYKLA

Vilnius 2011

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2010

2

Vilnius 2011

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2010

2

Vilnius 2011

UDK 947.45
Li 237

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA
Finansavimo sutartis Nr. LIT-2-65

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS
Vilniaus universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKAUSKAS
Vytauto Didžiojo universitetas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Nordost-Institut Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

Recenzijos skelbiamos duomenų bazėje recensio.net
Reviews appearing in this journal are published in recensio.net

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2011
© Straipsnių autoriai, 2011

K o n f e r e n c i j o s

TARPTAUTINĖ MOKSLINĖ KONFERENCIJA „GRUNWALD-TANNENBERG-ŽALGIRIS 1410–2010. HISTORIA-TRADYCJA-POLITYKA“

Konferencija, skirtą Žalgirio mūšio 650-osioms metinėms paminėti, organizavo Jogailos universiteto Krokovoje (Lenkija) Istorijos institutas (prof. Piotras Franaszekas), Karališkos pilies Vavelyje direkcija bei Marienburgo pilies muziejaus direkcija (dr. Janusz Trupinda). Taip pat prie konferencijos organizavimo prisidėjo Krokuvos miesto taryba. Į dvi sesijas suskirstyta konferencija vyko net keturias dienas. Atidarydami konferenciją organizatoriai pastebėjo, kad Žalgirio mūšio historiografija yra be galo gausi. Atrodo, kad jau nebeįmanoma atrasti naujų šaltinių, parašyti naujų mokslinių darbų šia tema, visgi mokslininkai nenustoja domėtis ir tirti. Paskutiniaisiais metais atsigręžta į tyrimus, leidžiančius geriau pažinti to meto visuomenę, politinę struktūrą, aiškinamasi, kaip XV a. pradžios žmonės (įvairūs visuomenės sluoksniai) suvokė vienokius ar kitokius „istorinius“ įvykius, ir kaip šis suvokimas atsispindi išlikusioje ikonografinėje medžiagoje, pasaulietinėje ar religinėje literatūroje ir pan.

Pirmoji konferencijos sesija simboliškai vyko rugsėjo 20–21 d. buvusioje Vokiečių ordino centrinėje būstinėje Marienburgo pilyje. Ji buvo skirta viduramžiinei Žalgirio mūšio tematikai: analizuoti Prūsijoje ir Lenkijoje vykę socialiniai bei ekonominiai pokyčiai, jų įtaka karo baigčiai, diplomatijos klausimai, Ordino pilių istorija ir t. t.

Romanas Czaja (Torunės M. Koperniko universitetas) savo pranešime nagrinėjo, kodėl po Žalgirio mūšio dauguma Prūsijos miestų, nemaža dalis riterijos bei vyskupų per keletą savaičių pasidavė Lenkijos karaliaus valdžion. Pastebėta, kad miestiečiai bei riterija savo korporatyvinius interesus galėjo ginti bei tuo pačiu ugdyti politinius igūdžius luomų ir miestų suvažiavimuose (*Stände – und Städttage*). Iki 1411 m. Vokiečių ordino (toliau – VO) valstybėje skaičiuojama 211 tokių suvažiavimų, nuo XIV a. pabaigos luomų atstovai su VO magistru susitiko net aštuonis kartus. Visgi politiškai aktyvesni buvo miestai, o ne riterija. Luomai prieš Didįjį karą vis dažniau reikalavo spręsti šalies gynybos klausimus, ginti luomų ekonominius interesus bei leisti aktyviau dalyvauti politiniame VO gyvenime. Galima kalbėti, kad XV a. pradžioje matyti besiformuojanti teritorinė savimonė (jos formavimąsi paspartino ir 1394–1405 m. ekonominė krizė), kartais netgi nukreipta prieš VO vykdytą politiką. Kita vertus, dalyvavimas VO organizuojuose kryžiaus žygiuose į Lietuvą leido miestiečiams ir riterijai identifikuoti save su VO valstybe. R. Czaja nemano, kad didžiųjų Prūsijos miestų ir

riterijos elgesys po Žalgirio mūšio buvo sąlygotas ankstesnių šių grupių santykių su Ordino magistru, greičiau taip buvo išreikštas nepasitenkinimas Konrado von Jungingeno siekiais dar labiau apmokestinti pavaldinius.

Beata Możejko (Gdansko universitetas) savo pranešime nagrinėjo Gdansko miestiečių bei Gdansko komtūrijos riterių dalyvavimo mūšyje problemą. Pranešėja atskleidė, kad Vyriausioje miesto taryboje opozicija prieš VO formavosi dėl siekių palaikyti aktyvesnius prekybinius ryšius su Lenkija ir Lietuva. Visgi miesto bei aplinkinės riterijos ūkiniai ir socialiniai ryšiai su Ordinu (pranešėja rėmėsi Marienburgo sąskaitų knygomis) lėmė, kad miestas ir komtūrija liko ištikimi jam. Tai parodė naujojo magistro Heinricho von Plaueno rinkimai.

Socialinius pokyčius Prūsijoje po 1410 m. įvykių analizavo Stefanas Kwiatkowski (Ščecino universitetas). Pranešėjas pasirinko ilgalaikių socialinių procesų tyrimo metodologiją. Jo tyrimų pradžia – laikotarpis dar prieš Didįjį karą, o pabaiga nusitęsė per visą vienos ar net kelių kartų gyvenimą. S. Kwiatkowski teigė, kad dar kurį laiką po Žalgirio mūšio ir po jo sekusių įvykių Vokiečių ordino pavaldiniai sutiko mokėti naujus mokesčius. Vadinas, galima teigti, kad jie identifikavosi su juo. Pokyčiai matyti tik po 1422 m., kai jauni žmonės (kuriems 1410 m. buvo 20 ir mažiau metų) kiek kitaip žiūrėjo į situaciją. Tuo metu luomai įgijo vis daugiau politinių teisių, jie reikalavo, kad būtų laikomasi luominių privilegijų, atsižvelgiama į jų balsą karo ir taikos klausimais. Pasikeitė ir VO vertybinės orientacijos, vietoj pretenzijų atstovauti kariams, kurie kovoja už tikėjimą, dabar buvo perimamos klero privilegijos, ypač turtinės.

Su regioninės (teritorinės) savimonės formavimosi problema gali būti siejamas ir Monikos Jakubek-Raczkos pranešimas apie meno raidą Prūsijoje, vieningo „regioninio“ stiliaus atsiradimo problematiką. Pranešėja pabrėžė, kad menas, kuris buvo kuriamas kryžiuočių iniciatyva (užsakymu), yra gana aukšto europinio lygio. Tačiau 1380–1410 m. laikotarpiu pastebimi vis labiau įsigalintys dvaro kultūros motyvai bei meno pasaulėjimas. Tokie kūriniai liudija tapatumo ir dvasingumo krizę. Tuo tarpu XV a. 1–2 dešimtmečiais Prūsijos miestuose bei kaimo parapijose bažnyčiose meno kūriniai atspindi privatų maldingumą, liaudies dievobaimingumą.

Pirmoje sesijoje daug dėmesio buvo skirta ir anksčiau istoriografijoje nagrinėtoms problemoms, tokioms kaip užsienio riterių bei samdinių dalyvavimas Žalgirio mūšyje, XV a. propagandiniai kūriniai bei atgarsiai apie mūšį tam tikruose Vakarų Europos kraštuose. Kita vertus, istorikai atsigrėžė į pavienių bajorų ar net miestiečių šeimų dokumentus, liudijančius jų dalyvavimą garsiajame mūšyje. Werneris Paravicinis iš Kielio (Vokietija) pastebėjo, kad XV a. pirmoje pusėje VO vis labiau prarado Vakarų Europos monarchų bei bajorijos palaikymą, nes neteko teisinių pagrindų pulti Lietuvą po krikšto priėmimo. VO, siekdamas pritraukti riterius į naujus kryžiaus žygius, bandė priešpriešinti Žemaitiją ir Lietuvą, akcentuodamas, kad pagonys (totoriai) padeda Vytautui kare su krikščionimis. Vakarų Europa 1410 m. įvykius vertino kaip

dar vieną reišą į Lietuvos teritoriją, tik vėliau atsirado supratimas, kad mūšyje visgi kovėsi krikščionių lenkų ir lietuvių kariuomenės. W. Paravicini pateikia naujų duomenų apie riterių iš Škotijos, Burgundijos, Flamidijos ir Hanonijos (Belgija) dalyvavimą kariniuose veiksmuose 1410–1411 m. 1419 m. buvo paskutiniai metai, kai Vakarų Europos riteriai atvyko į Prūsiją dalyvauti reise. Nuo šiol VO traktuotas kaip bajorų ir riterių politinė institucija, bet ne kaip institucija, plečianti krikščionybę į Rytus.

Adamas Szwe da (Torunės universitetas) analizavo, kokios nuotaikos VO atžvilgiu vyravo Šv. Romos imperijoje XIV–XV a. sandūroje. Jau 1397 m. didysis špitolininkas ir Elblongo kontūras Konradas von Kyburgas laiške elektoriams kritikavo Šv. Romos karalių Vaclovą IV Liuksemburgietį dėl sąjungos sudarymo su Lenkijos karaliumi Vladislovu. Viešai skelbiama pagalba VO buvo siekiama užsitikrinti elektorių paramą per rinkimus į Romos sostą 1410/1411 m. Tuo tarpu samdinių verbavimas Imperijoje (ypač Frankonijoje, o ne žemėse prie Reino) rodo vis didėjusį finansinį suinteresuotumą dalyvauti žygiuose į Lietuvą.

Klaugas Miltzeris iš Kelno (Vokietija) savo pranešime nagrinėjo, kaip ir iš kur Vokietijos miestai bei Imperijos valdžia sužinojo apie Žalgirio mūšį. Galima kalbėti apie rašytinius pranešimus bei žodinę informaciją (atėjusią per VO brolijas, pranciškonus ir kt. vienuolijas, pirklius) apie mūšį. Didesnė dalis informacijos mūsų dienų nepasiekė, todėl neaiški tokių pranešimų kokybė. Pranešėjas aptarė išlikusią informaciją įvairiose vokiečių kronikose (*Cronica decimarum*, *Cronica Rufus*, Magdeburgo kronika ir kt.). Pastebėta, kad Kelne išvis nebuvo rašoma apie mūšį. Net ir reichstage dar 1410 m. gruodžio mėn. informacija tebuvo paskalų lygio. K. Miltzeris teigė, kad Vokietijoje nebuvo vieningo požiūrio į 1410 m. vasaros įvykius Prūsijoje.

Kaip kito požiūris į Lenkiją ir Lietuvą, kaip buvo vertinamas Žalgirio mūšis prancūzų visuomenėje XV–XVI a. savo pranešime aptarė Liono universiteto (Prancūzija) prof. Dr. Sylvain’as Gouguenh’eim’as. Jo teigimu, Jogailą išrinkus Lenkijos karaliumi, prancūzų požiūris į Lenkijos karalystę iš esmės keičiasi. Ji traktuota kaip susijungusi su pagonių kraštu. Šis neigiamas požiūris išliko ir Didžiojo karo metu, kai Prancūzijos riterijos elitas dalyvavo reisuose į Lenkiją bei Lietuvą. Tai atsispindi Michelio Pintoino bei Enguerrando de Monstrelet kronikose. Net ir Guillebert’o de Lannoy (1386–1462) kelionė per Prūsiją, Lenkiją, Lietuvą ir Rusiją (1413–1414) neišskleidė šio nusistatymo. Tik Lenkijos–Lietuvos valstybės valdovu išrinkus prancūzų karališkos dinastijos atstovą Henriką de Valua požiūris kito. Dinastija siekė, kad prancūzų visuomenė teigiamai vertintų Lenkijos Karūną. Tai atsispindi Blaise de Vigenères’o veikaluose („Description du Royaume de Pologne et pays Adjacens“ ir „Les Chroniques et Annales de Pologne“), kurie buvo parašyti remiantis lenkiška Jano Herberto iš Fulštino bei Martyno Kromerio įvykių versija.

Rita Regina Trimonienė (Šiaulių universitetas) savo pranešime aptarė, kokios žinios apie Žalgirio mūšį pasiekė Čekijos ir Vengrijos visuomenę ir kaip oficialioji

XV a. tų šalių istoriografija (valdant Čekijos ir Vengrijos karalystes Jogailaičių dinastijai) traktuoja Didžiojo karo įvykius. Zigmanto Liuksemburgiečio laikų Vengrijos kronikose (be trumpų užuominų vokiškoje kronikoje, parašytoje Vengrijoje) iš esmės nėra jokios informacijos apie mūšį. Motiejaus Korvino valdymo metais (1458–1490) parašytose kronikose dėl nesantaikos su Lenkija informacija apie mūšį taip pat buvo ignoruojama, nors XIV a. reisai į Lietuvą, geografinės žinios apie rytinius kaimynus aprašytos gana išsamiai, ypač Antonio Bonfini 1487–1496 m. parašytoje „Rerum Ungaricum decades“ kronikoje. XV a. čekų kronikose („Chronicon Bohemiae Lipsiense“, Bartoško iš Drahonicų) galima rasti daugiau informacijos apie Didįjį karą, tačiau ji taip pat nėra išsamai. Liuksemburgų, Habsburgų, „tautinių“ karalių bei Jogailaičių dinastijos valdymo metais parašytose kronikose iš esmės pateikiama neutrali trumpa informacija apie 1409–1411 m. įvykius Prūsijoje.

Nemažai diskusijų sukėlė Krzysztofo Kwiatkowskio (Torunės universitetas) pranešimas apie simbolinės komunikacijos svarbą nagrinėjant Didžiojo karo įvykius. Lenkijos karaliaus Vladislovo Jogailos veiksmai, pranešėjo nuomone, nebuvo atsitiktiniai. Jis nuolat turėjo akcentuoti, kad lenkai ir lietuviai kariauja „teisingą karą“; net Marienburgo apgultimi siekta įvykdyti teismą, bet ne likviduoti VO. Po mūšio Jogaila nuolat pabrėžė „Šv. Lenkijos Karūnos“ triumfą ir jos sakralizaciją. Oponentai abejojo, ar galima kalbėti apie sąmoningai, *a priori* vykdomą Jogailos simbolinės komunikacijos ir „teisingo karo“ politiką.

Svenas Ekhdalis (Goteborgo universitetas, Švedija) savo pranešime akcentavo, kad jau esančius Didžiojo karo ir Žalgirio mūšio tyrimus yra sunku aprėpti dėl jų gausos. Nerasime tokio tyrėjo, kuris sugebėtų perskaityti viską, kas iki šiandien parašyta šia problematika. Profesorius numatė naujas tyrimų kryptis: kokią įtaką turėjo mūšis ir lenkų–lietuvių pergalė jame; naujas žinomų šaltinių vertinimas ir interpretavimas; kitų tautų (austrių, prancūzų, totorių ir t. t.) dalyvavimas mūšyje, tuo pačiu ieškant ir atrandant istorikams nežinomų šaltinių; archeologinių tyrimų susiejimas su istoriniais tyrimais.

Sławomiras Józwiak (Torunės Mikalojaus Koperniko universitetas) pranešime „Lenkų – kryžiuočių derybos „Didžiojo karo“ pirmos fazės laikotarpyje“ analizavo Lenkijos Karūnos pasiuntinio, Gniezno arkivyskupo Mikalojaus Kurovskio vadovaujamų derybininkų bandymą taikiai išspręsti tarpvalstybinius santykius, kai vyko karo veiksmai Dobrynės žemėje.

Lidija Korczak (Krokuvos Jogailos universitetas) daugiausiai dėmesio skyrė, jos manymu, istoriografijoje mažai tyrinėtai temai – genealoginiams ir prozopografiniams Lietuvos–Prūsijos ordino pasienyje gyvenusių kilmingųjų tyrimams (Kauno seniūno Jono Sungailos, Trakų seniūno Jauniaus Valmantaičio, Žemaitijos seniūno Rumbaudo Valmantaičio ir jo brolio Kęsgailos, Veliuonos seniūno Jokūbo Minigailos, Medininkų (vėliau Veliuonos) seniūno Alberto Kareivos bei jo brolio Trumpos, Petro Rėkutaičio).

Pranešėja analizavo jų poziciją dėl santykių su Ordinu, ar jie tarnavo Lenkijos karaliui, ar Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Vytautui. Pastarasis klausimas sukėlė diskusijas, nes neaišku, kaip galima išskirti tarnybą Lietuvos valdovams.

Tomaszas T o r b u s a s (Leipcigas, Vokietija) aptarė dabartinę Prūsijos pilių tyrimų būklę ir perspektyvas, daugiausiai dėmesio skirdamas Marienburgo, Christburgo bei Mohrungeo pilių istorijai. Tuo tarpu Sobiesławas S z y b k o w s k i s (Gdansko universitetas) nagrinėjo, ką Vladislovas Jogaila ir Mazovijos kunigaikščiai skyrė seniūnais Prūsijoje po Žalgirio mūšio, jų vykdytą politiką. Meno istorikas Marekas W a l c z a k a s (Krokuvos Jogailos universitetas) analizavo, kaip Žalgirio mūšio propagandai buvo panaudoti karo trofėjai, aptarė iškart po mūšio sukurtus paveikslus, statytas kopyčias, turėjusias simbolizuoti Lenkijos karaliaus Vladislovo Jogailos karinį triumfą.

Žalgirio mūšio istorinė ir kultūrinė atmintis muzikoje, literatūroje bei mene nagrinėtas antroje konferencijos sesijoje, simboliškai vykusioje Krokuvoje rugsėjo 23–24 d. Vavelio karališkoje pilyje ir miesto tarybos posėdžių salėje.

Kaip savo kūriniuose vaizdavo Žalgirio mūšį trys žymūs lenkų rašytojai Juzefas Ignotas Kraševskis, Henrikas Sienkiewiczus bei Valerijonas Przyborowski, aptarė Tadeuszas B u j n i c k i s iš Krokuvos.

Udo A r n o l d a s iš Bonos (Vokietija) nagrinėjo Žalgirio mūšio atmintį XIX–XX a. vokiečių kultūrinėje tradicijoje (nuo 1813 m. pagaminto karinio pasižymėjimo ženkle – metalinio kryžiaus, XIX a. mokyklinių bei universitetinių vadovėlių, iki II Pasaulinio karo laikų). Williamsas U r b a n a s (Monmoutho) atkreipė dėmesį, kad įsivyravus *gender* bei socialinei istorijai, politinės istorijos problemos (tokios kaip karai ir mūšiai) nebėra aktualizuojamos JAV mokykliniuose bei universitetiniuose istorijos vadovėliuose. Todėl čia galima rasti tik užuominų apie tai, kad Tanenbergo (Griunvaldo) mūšį prieš VO laimėjo lenkų bei lietuvių kariuomenės.

Vavelio karališkosios pilies (Krokuva) darbuotojas Krzysztofą J. C z y ż e w s k i s savo pranešime nagrinėjo paimtų mūšiuose vėliavų eksponavimo Lenkijos bažnyčiose tradicijos atsiradimą. Būtent 1411 m. lapkričio 25 d. Krokuvos katedroje iškabintos vėliavos, paimtos ties Žalgiriu ir Koronovu, ilgam įtvirtino žmonių sąmonėje atminimą apie didžiausias pergales. Žygimantas Senasis XVI a. pirmoje pusėje, Vazų dinastija ir Jonas III Sobieskis XVII a. taip pat sėkmingai išnaudojo šią seną tradiciją propagandos tikslais.

Izabelė S k i e r s k a (Gdansko universitetas) aptarė *Bogurodzicos* (Dievo Motinos) giesmės svarbą lenkų savimonėje. Tai seniausia (nuo XIII a. I pusės) lenkiška giesmė, kuri, anot lenkų kronikininko Jano Dlugošo, Žalgirio mūšyje giedota du kartus. Pranešėja aptarė šios giesmės istoriją ir pastebėjo, jog XVII a. II pusėje ji jau buvo menkai žmonių suprantama.

Maria S t a r n a w s k a (Siedlicų universitetas) naujai pažvelgė į formuojamas Žalgirio mūšio pergalės minėjimo apeigas (per lenkų Dievo karsto riterių ordino tradici-

ją). Apaštalų išsiuntimo šventė (liepos 15 d.) žinoma jau nuo XII a. II pusės Jeruzalėje. Po pergalės prieš VO ji tapo tarsi įrodymu, kad Dievas nusigrėžė nuo kryžiuočių. Pranešėja analizavo šios šventės liturgijos ypatumus Krokuvoje, Tarnove, Kulme ir kt. Apaštalų išsiuntimo šventės (*Divisio Apostolorum*) istorinės tradicijos tematiką nagrinėjo ir Krzysztof B r a c h a s (Kielcų J. Kochanowskio universitetas). Pirmą kartą ši šventė Lenkijoje paminėta 1410–1411 m. sandūroje „Cronica Conflictus“, o 1420 m. Mikalojaus Tražbos sudarytame Gniezno bažnytiniame statute jai jau priskirta *festum fori* reikšmė. Pirmą kartą į liturginį lenkų kalendorių buvo įvestas politinis įvykis kaip tautos religinė šventė. Pranešėjas nagrinėjo XV a. pamokslus, kuriuose buvo puoselėjama Žalgirio pergalės atmintis. Bažnytinės atminties tematiką (pranešėjas išskyrė tris atvejus: kopyčia Žalgirio mūšio lauke, Apaštalų išsiuntimo šventės paplitimas, atmintis XV a. mišiose) toliau išplėtojo Waldemar R o z y n k o w s k i s (Torunės universitetas).

Kęstutis G u d m a n t a s (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Vilnius) bei Žana N i e k r a š e v i č K o r o t k a j a (Baltarusijos valstybinis universitetas Minske, Baltarusija) perskaitė pranešimus apie Žalgirio mūšio įvaizdį LDK XVI a. šaltiniuose – Bychovo kronikoje (rašytoje, kai vyko Lenkijos ir Vokiečių ordino karas 1519–1521 m.; neatsitiktinai kronikoje ypač pabrėžiama sena Žemaitijos priklausomybė LDK), bei Jono Visliciečio poemoje „Bellum Prutenum“.

Marcinas S t a r z y ņ s k i s (Krokuvos Jogailos universitetas) savo pranešime, naudodamasis XV a. miesto knygomis, analizavo, kaip Krokuvos miestiečiai prisidėjo prie sėkmingo Didžiojo karo baigties. Anot pranešėjo, būtent miestiečiai tapo garantu Karūnos derybų su VO ordinu metu; čia koncentravosi finansinis kapitalas, taip reikalingas karinės kampanijos metu; miestas ruošėsi vokiečių apgulčiai. Edmundas K i z i k a s (Gdansko universitetas) pateikė XVI–XIX a. kronikų ir istorinių veikalų, parašytų Gdanske, medžiagos analizę, kurioje vienaip ar kitaip atsispindi miestiečių požiūris į mūšį. Taip pat pranešėjas rėmėsi ir ikonografinė (dailė, grafika) medžiaga.

Gana kritiškai buvo sutiktas Vladzimiro K o r o t k i j (Baltarusijos valstybinis universitetas Minske, Baltarusija) pranešimas „Mūšio prie Žalgirio nugalėtojai – karalius Jogaila bei didysis kunigaikštis Vytautas – senojoje Baltarusijos literatūroje“, kuriame jis ypač akcentavo „baltarusiškus“ šaltinius (kronikas ir metraščius) bei išimtinai „baltarusių“ didikų ir šlėktos dalyvavimą mūšyje.

Pergalei prie Griunvaldo (Žalgirio) atminti Lenkijoje buvo pastatyti paminklai: 1910 m. liepos 15 d. Krokuvoje bei po 50-ties metų, 1960 m. – mūšio lauke. Jų pastatymo istoriją, paminklų kaip kultūrinės atminties reikšmę nagrinėjo mokslininkai iš Krokuvos Andrzejus S y n o w i e c a s bei Andrzejus S z c z e r s k i s.

Apie sovietiniais laikais režisieriaus Aleksandro Fordo sukurtą kino filmą „Kryžiuočiai“ (1960) pagal H. Sienkievičiaus to paties pavadinimo romaną papasakojo Grażyna S t a c h ó w n a (Krokuvos Jogailos universitetas). Kaip Lenkijos liaudies

respublikos komunistinė propaganda pasinaudojo antikryžiuotiškais motyvais, kai 6–7 deš. paastrėjo santykiai su VFR, nagrinėjo Kazimieras Ožogas (Rzeszowo (Žešovo) universitetas). Konferenciją užbaigė Krokuvos valstybinio archyvo darbuotojas Szczepanas Świątekas, savo pranešime aptaręs partinės valdžios organizuotus Žalgirio mūšio minėjimus 1949–1989 m. Krokuvoje.

Pagal konferencijos medžiagą parengti straipsniai numatomi išleisti atskiru leidiniu.

Rita Regina Trimonienė

**„ŽALGIRIS–GRIUNVALDAS–TANENBERGAS: KARAS IR TAIKA
VĒLYVAISIAIS VIDURAMŽIAIS / ŽALGIRIS–GRUNWALD–
TANNENBERG 1410: KRIEG UND FRIEDEN IM SPÄTEN MITTELALTER /
ŽALGIRIS–GRUNWALD–TANNENBERG 1410: WOJNA I POKÓJ W
PÓŻNYM ŚREDNIOWIECZU**

Žalgirio mūšio 600-ųjų metinių proga 2010 m. spalio 21–23 d. Vilniaus universitetas, Lietuvos istorijos institutas, Vokietijos istorijos institutas Varšuvoje ir Kylio Christiano-Albrechto universitetas, bendradarbiaujant su Goethe’s institutu Vilniuje ir Lenkijos institutu Vilniuje, surengė tarptautinę konferenciją, kurioje dalyvavo apie 30 mokslininkų iš Lietuvos, Lenkijos, Vokietijos, Prancūzijos, Baltarusijos, Ukrainos. Vilniaus universiteto Mažajoje auloje vykusią konferenciją sudarė trys pagrindinės dalys: 1) įžanginė diskusija apie mūšio atminimą ir tradiciją įvairiose šalyse, 2) atidarymo pranešimas apie viduramžių mūšius bei jų pasakojimus ir 3) į keturias sekcijas sugrupuoti pranešimai, skirti įvairioms karo ir taikos problemoms Žalgirio mūšio epochoje. Rimvydo Petrausko (Vilniaus universitetas) parengta mokslinė konferencijos koncepcija numatė nuo seno intensyviai tyrinėjamas temas išnagrinėti tarptautinės medievistikos tendencijų kontekste, ieškant naujų tradicinių temų plėtojimo galimybių ir kelių.

Įžanginės diskusijos metu Magdalena Micińska (Varšuva), Janas M. Piskorskis (Štetinas), Henadzis Sahanovičius (Minskas), Aliaksandras Smaliančiukas (Gardinas), Volodymiras Kravčenko (Charkovas), Rimvydas Petrauskas ir Darius Staliūnas (Vilnius), moderuojant Alvydui Nikžentaičiui (Vilnius), gilinosi į ilgalaikį ir tarptautinį Žalgirio mūšio atminimą, mėgindami suvokti šio reiškinių priežastis ir įtaką įvairių tautų istorinei ir kultūrinei savimonei.

Atidarymo pranešime „Mūšis vėlyvųjų Viduramžių Europoje: sąvoka, veiksmas, pasakojimas, įvaizdis, atmintis“ žymus viduramžių karo istorikas Philippe Contamine (Paryžius)¹ lyginamojoje perspektyvoje apžvelgė vėlyvųjų viduramžių mūšius nuo jų plano ir karinio veiksmo iki pranešimo apie mūšį, ikonografinio jo vaizdavimo ir istorinio įvykio kelio į kultūrinę atmintį, taip suteikdamas konceptualius rėmus tolesnei konferencijos eigai.

Pirmajame teminiame bloke (posėdyje) „Vidurio Rytų Europa XIV ir XV a. sandūroje“ kalba ėjo apie mūšio priešistorę ir struktūrines epochos sąlygas. Miunsterio istorikas Martinas Kintzingeris, remdamasis savo tyrimais apie tarptautinių santykių vėlyvaisiais viduramžiais pobūdį, atkreipė dėmesį į toje epochoje kilusių tarptautinės politikos trajektorijų reikšmę. Drauge jis pabrėžė, kad kitaip, nei daugelis Šimtamečio karo mūšių, XIV ir XV a. sandūros kariniai įvykiai išsiskyrė lig tol retai sutinkamu aštrumu (1396 m. Nikopolio mūšis, 1410 m. Žalgiris, 1419–1434 m. husitų karai). Šventojoje Romos imperijoje taptautinius santykius lėmė Liuksemburgų valdymo metu susiklosčiusi tradicija derinti interesus Vakarų ir Rytų Europoje. Antai Zigmantas Liuksemburgietis po 1410 m. buvo centrinė Konstanco bažnytinio susirinkimo metu suintensyvėjusios tarpininkavimo veiklos tarp Vokiečių ordino ir jo priešininkų figūra. Šią tematiką pratęsė Vidurio Rytų Europos istorijos tyrinėtojas iš Pasau universiteto Thomas Wunschas, kuris, plėtodamas reikšmingų konciliarizmo studijų Lenkijoje išvadas, pamėgino sureikšminti juristo ir valstybės teisės teoretiko Pauliaus Vladkovičo politikos teoriją. Būdamas Krokuvos universiteto profesoriumi ir Lenkijos atstovu bažnytiniame susirinkime, jis kaip niekas kitas paveikė teisinio ginčo su Vokiečių ordinu turinį. Dėl šios veiklos Th. Wunschas Paulių Vladkovičą ir pavadino „realistinio mąstymo“ politikoje pradininku, Niccolò Machiavelli'o pirmtaku. Atskirai analizuotas 1432 m. Pauliaus Vladkovičo laiškas Krokuvos vyskupui Zbigneviui Olesnickiui, kuriame jis pasiūlė politinių priemonių arsenalą tolesniuose santykiuose su Ordino valstybe. Kaip svarbus tarptautinių santykių perspektyvos papildymas Vilniuje gyvenančio anglų istoriko Stepheno C. Rowello pranešime buvo įvardytas Lenkijos ir Lietuvos unijos bei didžiojo kunigaikščio Vytauto politikos faktorius konflikte, kuris Vakarų istoriografijoje vis dar neretai pristatomas kaip karas tarp Lenkijos ir Ordino. Lietuvos istorijos instituto bendradarbis Artūras Dubonis į Vokiečių ordino ir Lietuvos santykius pažvelgė iš mikroistorinio žiūros taško, savo tyrimą sutelkdamas į šių šalių pasienio teritoriją ir komunikacijos joje dinamiką nuo XIV a. vidurio.

Antrasis teminis konferencijos blokas „Karas“ buvo skirtas XV a. pradžios karybos ypatybėms. Malte Prietzelis (Frankfurtas prie Maino), neseniai paskelbęs dvi

¹ Į daugelį kalbų išversto ir jau klasikiniu tapusio veikalas „Karas Viduriniaisiais amžiais“ autorius (pirmas leidimas: *La guerre au Moyen Age*, Paris, 1980).

apibendrinančias monografijas apie viduramžių karybą², apžvelgė karo ir militarinės technikos raidą nuo XIV iki XVI a. Remiantis visų pirma stebėjimais apie karinius susidūrimus Šimtamečio karo metu, buvo konstatuoti strateginiai pokyčiai tiek raitelių kariuomenėje, tiek pėstininkų daliniuose, kurie lygia greta su naujais artilerijos ginklais lėmė kariuomenės organizacijos kaitą. Hamburgo medievistas Jūrgenas Sarnowsky, išleidęs stambų veikalą apie Vokiečių ordino ekonomiką³, savo pranešime pamėgino sisteminti ekonominius karų aspektus XV a. pradžioje. Jis išskyrė keturias karo sukeltų ūkinių naštų kategorijas: pirma, išlaidos pasirėngimo karui metu, kurias sudarė diplomatinis karinių veiksmų rengimas ir samdinių būrių verbavimas bei apginklavimas; antra, išlaidos vykstant karui, kurias daugiausia sudarė išmokos samdiniams; trečia, išlaidos, tenkančios po karo – išpirkos už paimitus ir nelaisvę, nuostolių atlyginimas už prarastus žirgus ir kt., kontribucija; ketvirta, ekonominiai karų padariniai – gyvenviečių ir landšafto sugriovimai. Karo samdos tematiką pratęsė Uwe Trespas (Miunsteris), tyrinėjęs čekų samdinius Vokietijos kunigaikščių kariuomenėse XV a. Savo pranešime jis analizavo samdinių reikšmę karuose tarp Lenkijos ir Lietuvos bei Vokiečių ordino, ypatingą dėmesį atkreipdamas į samdinių iš Čekijos verbavimą bei nubrėždamas vėlyvųjų viduramžių samdomosios kariuomenės tyrimo kryptis socialinės istorijos ir prozopografijos požiūriais. Svarbūs samdinių verbavimo faktoriai, jo nuomone, buvo tarnavimo vietos (dvaras, karaliaus / kunigaikščio asmuo) patrauklumas, diplomatijos vaidmuo, asmeniniai dalyvaujančių asmenų santykiai ir ryšiai. Darius Baronas (Lietuvos istorijos institutas) karo technikos inovacijas konkretizavo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės raidos pavyzdžiu, atskirai nagrinėdamas kavalerijos, arbaletos, artilerijos, pilių ir tiltų statybos bei specialių militarinių darinių klausimus. Grischa Vercaemeris (Vokietijos istorijos institutas Varšuvoje), remdamasis savo daktaro disertacijos pagrindu parengtos studijos apie Karaliaučiaus komtūrijos socialinę istoriją duomenimis ir stebėjimais, aiškinosi karinę vadinamųjų „laisvųjų“ socialinės grupės Ordino valstybėje reikšmę (iš dalies išreiškiamą ir statistiškai), kuri kilo iš jų socialinės padėties ypatumų ir privilegijose apibrėžtų karinių pareigų senjorui.

Trečia sekcija „Taika“ buvo skirta įvairiems nekariniams santykių tarp valstybių aspektams. Brandenburgo žemės archyvo Potsdame direktorius Klausas Neitmannas, paskelbęs fundamentalią studiją apie Vokiečių ordino sutartis⁴, savo pranešime atkreipė dėmesį į vadinamojo sudėtinio sutarčių sudarymo proceso reikšmę taptautinių

²M. Prietzel, *Kriegführung im Mittelalter. Handlungen, Erinnerungen, Bedeutungen*, Paderborn u. A., 2006; M. Prietzel, *Krieg im Mittelalter*, Damstadt, 2006.

³J. Sarnowsky, *Die Wirtschaftsführung des Deutschen Ordens in Preußen (1282–1454)*, Köln–Weimar–Wien, 1993.

⁴K. Neitmann, *Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preußen 1230–1449*, Köln–Wien, 1986.

santykių raidai. Atskirai analizuodamas Lietuvos ir Lenkijos sutartis su Ordinu nuo 1398 iki 1435 m., jis konstatavo naujoviško sutarčių rengimo ir patvirtinimo mechanizmo įtvirtinimą, kai preliminarų sutarties vietoje surašytą taikos dokumentą vėliau atskiru dokumentu patvirtindavo ir antspauduodavo valdovas, įtraukiant į antspaudavimo ir priesaikos davimo eigą kuo platesnių luomų atstovų skaičių. Kitą svarbų tuometinių tarptautinių santykių formavimo instrumentą, o būtent tarptautinį tarpininkavimo procesą, plačiai apibūdino Paryžiaus medievistas ir vėlyvųjų viduramžių diplomatijos istorijos specialistas Jean-Marie Moeglinas. Jis išskyrė dvi galimas konsteliacijas: tarpininko sprendimai, kuriuos skelbdavo konkretus karalius ar kunigaikštis, arba sprendimai, kuriuos turėjo priimti paritetiniu pagrindu sudarytos komisijos. Pastaruoju atveju į akis krinta tai, kad šios komisijos niekada neprieidavo vieningos nuomonės, todėl jų sudarymas vertintinas kaip abiejų pusių bendras siekis laimėti laiko, rengiantis tolesniems (politiniams ar kariniams) veiksams. Apie 1410 m. vykusias derybas tarp Ordino ir Lenkijos–Lietuvos išsamiai pristatė Torunės istorikas Adamas Szweda, paskelbęs monografiją apie Lenkijos diplomatijos organizaciją ir techniką santykiuose su Ordinu⁵. Pranešėjas ilgiau apsistojo ties kalbų vartojimo / pasirinkimo problema tiek diplomatinio susirašinėjimo, tiek žodinių derybų metu. Du paskutiniai posėdžio pranešimai pasiūlė naujus akcentus santykių tarp Vokiečių ordino ir LDK tyrimams. Rimvydas Petrauskas pademonstravo šių santykių įvairiapusiškumą, tarpusavio įtakas, kintantį abiejų pusių požiūrį vienas į kitą. Taikingų santykių tarp Ordino ir Lietuvos panorama liudija, kad karinė konfrontacija nebuvo suvokiama kaip egzistencinė, o taip ją ilgą laiką vaizdavo XIX ir XX a. istoriografija. Ilgametis Vokietijos istorijos instituto Paryžiuje direktorius ir Kylio universiteto profesorius savo daugiatomėje studijoje apie europinės bajorijos žygius į Prūsiją ir Lietuvą⁶, be kita ko, atskleidęs pagoniškos Lietuvos suvokimo Vakaruose bruožus, pabandė nusakyti karų metu vykusius lietuvių diduomenės pokyčius. Romos krikščionybės pasirinkimas nubrėžė naujų kontaktų, sąjungų, vedybų kryptis, o šiems santykiams dažnėjant ir glaudėjant (pavyzdžiui, dvaro–riterių kultūros formų perėmimas) Lietuva XV a. pabaigoje galutinai „atvyko“ į Vakarų civilizacijos pasaulį.

Ketvirtoji konferencijos dalis buvo skirta pačiam mūšiui ir konkrečioms jo aplinkybėms. Švedų–vokiečių istorikas Svenas Ekdhals dėl savo gausių studijų, šaltinių leidimų ir straipsnių šiuo metu laikomas bene geriausiu dalyko žinovu, pamėgino naujai interpretuoti dar Johannes Voigto laikus siekiančią tradicinę kariuomenių išsidėstymo ir kautynių eigos schemą Žalgirio mūšio lauke. Nuodugnus šaltinių perskaitymas leido jam atsižvelgti į strateginių prielaidų (galimų pasirinkimų) vaidmenį, abiejų pusių kariuomenių sudėtį, ginkluotę ir taktiką. Ypatingą karinės strategijos aspektą savo

⁵ A. Szweda, *Organizacja i technika dyplomacji polskiej w stosunkach z zakonem krzyżackim w Prusach w latach 1386–1454*, Toruń, 2009.

⁶ W. Paravicini, *Die Preußenreisen des europäischen Adels*, Bd. 1–2, Sigmaringen, 1989–1994 (tolesni tomai rengiami).

pranešime išryškino dar vienas Torunės medievistas Sławomiras Józwiak⁷. Dėl išplėtotos Ordino raštvedybos palankiai susiklosčiusi šaltinių padėtis leido jam gilintis į šiaip viduramžių karybos istorijoje sunkiai apčiuopiamas informacijos rinkimo ir žvalgybos klausimus. Cituoti pareigūnų ir žvalgų pranešimai rodo, kokį svarbų vaidmenį abi pusės skyrė šiai veiklai ir kiek patikimi buvo tokiu būdu gauti duomenys. Itin išgarsintai Žalgirio mūšio simbolinei detalei savo pranešimą paskyrė Klausas Militzeris (Kelnas). Jis klausė, ar dviejų kalavijų perdavimas Lenkijos karaliui Jogailai ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Vytautui buvo tada žinomas riteriškas garbingai kovai kviečiantis ritualas ir jei taip, iš kur jis galėjo pasiekti Ordino kraštą. Jam pavyko Vakarų Europos šaltiniuose rasti analogiškų veiksmų aprašymus, todėl galima manyti, kad pasinaudoti šiuo papročiu Ordino didžiajam magistrui galėjo pasiūlyti vienas kariuomenėje buvusių heroldų. Istorikas iš Minsko Henadzis Sahaanovičius savo pranešime sujungė istorinį požiūrį į mūšį stačiatikių pasaulio akimis (atsižvelgdamas ir į Ordino santykius su stačiatikiais) su duomenimis apie rusėnų karius Lietuvos kariuomenėje. Jis pabrėžė gana menką dėmesį mūšiu rytų slavų istoriniuose šaltiniuose. Sekcijos darbą užbaigė Alvydas Nikžentaitis (Lietuvos istorijos institutas), apžvelgdamas tarptautinį Žalgirio mūšio atminimo reiškinį ir jo kaitos tendencijas per XX a.

Baigiamajame pranešime Regensburgo medievistas, nagrinėjantis viduramžių visuomenės mentaliteto problemas ir išleidęs sintetinę studiją apie viduramžių karybą socialinės ir mentaliteto istorijos požiūriu⁸, pasiūlė keletą refleksijų gilesniam mūšio supratimui. Peržvelgdamas šaltinius, priešpriešindamas „laimėjusios“ lenkų pusės ir „pralaimėjimą apmąstančios“ Ordino kronistikos siužetus bei gretindamas jų informaciją su žiniomis apie kitus vėlyvųjų viduramžių mūšius, jis nurodė keletą naratyvinių topinių elementų, kurie verčia atidžiau ir kritiškiau interpretuoti konkrečius kronikų duomenis ir teiginius.

Apibendrinant verta pažymėti, kad svarbiausias konferencijos pasiekimas yra Žalgirio–Griunvaldo–Tanenbergo problematikos perkėlimas iš įprastos lenkų–lietuvių–vokiečių santykių ir tyrimų istorijos perspektyvos į bendresnį europinės karo, bajorijos ir mentaliteto istorijos kontekstą. Pranešimų turinys ir diskusijos liudija, kad šis bandymas pavyko. Konferencijos organizatoriai ketina pranešimus paskelbti dviem leidiniais – vokiečių ir lietuvių kalbomis. Vokiškas leidimas pasirodys Vokietijos istorijos instituto Varšuvoje leidžiamoje serijoje „Šaltiniai ir studijos“ (*Quellen und Studien*).

Norbert Kersken
(Vokietijos istorijos institutas Varšuvoje)

⁷Be kita ko, su kolegomis paskelbęs naują 1409–1411 m. karo tarp Vokiečių ordino ir Lenkijos–Lietuvos sintezę (S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweđa, S. Szymbkowski, *Wojna Polski i Litwy z zakonem krzyżackim w latach 1409–1411*, Malbork, 2010).

⁸H.-H. Kortüm, *Kriege und Krieger 500–1500*, Stuttgart, 2010.

KONFERENCIJA „JOGAILOS IR VYTAUTO LAIKAI“, SKIRTA ŽALGIRIO MŪŠIO 600-OSIOMS METINĖMS PAMINĖTI

2010 m., Žalgirio kautynių 600-ųjų metinių metai, užderėjo keliomis tai sukakčiais skirtomis konferencijomis. Pristatomą tarptautinę mokslinę konferenciją organizavo Vytauto Didžiojo universitetas Kaune ir Jogailos universitetas Krokuvoje, jos idėja užgimė Lietuvos užsienio reikalų ministerijoje, kuri šią konferenciją ir globojo. Konferencijos organizatoriai, matydami didelį susidomėjimą Žalgirio kautynių metinėmis (tuo pačiu metu vyko pasirengimas kitoms konferencijoms) ir ieškodami vadinamosios nišos, nutarė sutelkti dėmesį ne tiek į pačias kautynes ir karinius reikalus, o į sąjungininkų Lietuvos ir Lenkijos didžiojo karo su Vokiečių ordinu laikus, į Jogailos ir Vytauto valdymo Lietuvoje ir Lenkijoje vykusius politinius, visuomeninius, kultūrinis procesus, kitaip saktant, į karo politinį, visuomeninį ir kultūrinį kontekstą.

Konferencija vyko 2010 m. rugsėjo 9–10 d. Kaune. Ją turininga sveikinimo kalba pradėjo Lietuvos užsienio reikalų ministras Audronis Ažubalis, taip pat kalbėjo Lenkijos Respublikos ambasadorius Lietuvoje Janusz Skolimowski. Konferencijoje dalyvavo Lietuvos, Lenkijos ir Ukrainos istorikai.

Konferencijos plenariniame posėdyje buvo perskaityti 2 pranešimai. Andrzejus Radziwiński (Torunės Mikalojaus Koperniko universitetas) pranešime „Jogailos ir Vytauto laikų Katalikų bažnyčia Lenkijoje, Lietuvoje ir Vokiečių ordino valstybėje Prūsijoje“ parodė bažnyčios struktūrą formavimąsi minėtose valstybėse, jų panašumus ir skirtumus, ypač XIV ir XV a. sandūroje. Buvo aptarta vyskupijų organizacija Didžiojo karo metu, jų aprūpinimo dydis ir turtingumo lygis, parodytas bajorų dominavimas Lenkijos episkopate ir pastebimas miestiečių buvimas tarp kryžiuočių vyskupų Prūsijoje ir Lietuvos vyskupų, pristatyti vykupų diplomatiniai veiksmai tarpvalstybinuose santykiuose, taip pat santykiuose su Apaštališkuoju sostu.

Rimvydas Petrauskas (Vilniaus universitetas) pranešime „Iki ir po Didžiojo mūšio: politiniai pokyčiai Rytų Pabaltijyje Žalgirio mūšio epochoje“ nurodė, kad XIV a. pabaigoje ir XV a. pradžioje keitėsi tarptautinė situacija regione, o pačias regiono valstybes apėmė svarbios vidinės permainos, ieškojo atsakymo į klausimą, kiek šiuos pokyčius paveikė 1409–1411 m. karas tarp Lenkijos–Lietuvos ir Vokiečių ordino bei Žalgirio mūšis. Polemizuodamas su dažnai pasitaikančiu požiūriu apie Ordino sunaikinimo galimybes ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto planus išgalėti rytinėse Prūsijos žemėse, teigė, kad tuo metu pagrindinis Vytauto tikslas buvo galutinai įtvirtinti savo suverenią valdžią LDK bei, pasinaudojus palankia padėtimi, atgauti Ordinui užrašytą Žemaitiją. Svarbiausieji pokyčiai, kurie išryškėjo po Žalgirio, buvo rašytinės tarptautinės komunikacijos pagyvėjimas, poleminės politinės literatūros atsiradimas, regiono konfliktų perkėlimas į platesnį europinį forumą. Vienas konfliktų efektų buvo Vytauto vardo pagarsinimas ir tolimesnė Europos valstybėse. Pergalė

Žalgirio mūšyje ir sėkmingas 1409–1411 m. karo su Ordinu užbaigimas Jogailai ir Vytautui buvo svarbus dviem požiūriais. Tai buvo reikšmingas įvykis tolesniam jų valdžios įtvirtinimui Lenkijoje ir Lietuvoje. Po Žalgirio prasidėjo nauja tarptautinė judviejų politika, kurios svarbiausi bruožai buvo diplomatinių misijų intensyvinimas, naujų propagandos priemonių pasitelkimas ir komunikacinio horizonto išplėtimas.

Sesijoje „Karas ir diplomatija“ buvo perskaityti 5 pranešimai. Minint Žalgirio mūšio metines buvo atiduota duoklė kariniams reikalams – Valdas R a k u t i s (Lietuvos karo akademija) pranešime „Lietuvos ir Lenkijos 1409–1411 m. karas su kryžiuočiais: karybos tradicijos ir inovacijos“ aptarė sąjungininkų ir jų priešininkų karinę taktiką. Krzysztofą O ż ó g a s (Krokuvos Jogailos universitetas) pranešime „Vladislovo Jogailos laikų Vokiečių ordino politika Lietuvos atžvilgiu Lenkijos mokslininkų akimis“ pristatė Lenkijos istorikų įdirbį šia tema. Janas T ę g o w s k i s (Balstogės universitetas) pristatė kalbamame kare dalyvavusius Gedimainaičius. Be svarbiausių didvyrių, Jogailos ir Vytauto, mūšyje tikrai dalyvavo jų broliai Lengvenis ir Žygimantas Kęstutaitis, taip pat kunigaikščiai Jurgis Lengvenaitis, Žygimantas Kaributaitis ir Vosylius Narimuntaičio sūnus Fediūška. Dar 9 Gedimino giminės kunigaikščiai yra tarp numanomų mūšio dalyvių. Lidia K o r c z a k (Krokuvos Jogailos universitetas) perskaitė pranešimą „Bendri Jogailos ir Vytauto diplomatiniai veiksmai“, kuriame parodė, kad nors formaliai Jogaila buvo viršesnis už Vytautą, XIV a. 3-iajame dešimtmetyje diplomatinuose santykiuose su Vokiečių ordinu abudu valdovai veikė bendrai kaip lygūs. Andrejaus F e d o r u k o (Černovcų universitetas) pranešimas „1409–1411 m. Didžiojo karo įtaka Moldavijos vaivadijos tarptautinei padėčiai“ parodė didelę Žalgirio mūšio politinės įtakos teritorinę aprėptį.

Konferencijos sesija „Valstybės“ buvo skirta Lietuvos ir Lenkijos valstybių vidiniams reikalams bei santykiams su kaimynais. Edmundas R i m š a (Lietuvos istorijos institutas) pranešime „Vytauto didysis antspaudas – pirmoji valdžios ir valstybės herbinė manifestacija“ parodė, kad pirmą kartą Vytauto didysis herbinis antspaudas buvo prispaustas prie 1398 m. Salyno sutarties akto. Antspaudo legendoje įrašyta *sigillum allexandri alias wytowdi dei gracia ducis Litwanie, heredis trocensis dominique lucensis*, jo keturiuose laukuose pavaizduoti Lietuvos (Vilniaus, raitelis), Voluinės (kryžius), Smolensko (lokys) ir Trakų (pėstininkas) herbai. Minėtais herbais Vytautas aiškiai siekė parodyti išaugusią valstybę, atgautas ir naujai įgytas žemes bei save kaip suverenų tos valstybės valdovą.

Du šios sesijos pranešimai buvo susiję su 1413 m. Horodlės sutartimi. Jūratė K i a u p i e n ė (Lietuvos istorijos institutas) pranešime „Naujos 1413 m. Horodlės dokumentų interpretacijos“ supažindino su spaudai rengiama Horodlės dokumentų publikacija bei naujomis, gausioje šios problemos historiografijoje iki šiol neišsakytomis išvalgomis. Marcelis A n t o n i e w i c z i u s (Čenstakavos Jano Długosho akademija) perskaitė pranešimą „Žalgirio mūšio dalyvių iš Lenkijos veikla 1413 m. Horodlės unijos sudaryme“.

Vitalijaus Michalovskio (Kijevo Mogilos akademija) pranešimas „Podolė po Žalgirio (1410–1430): Vytauto kova su Jogaila“ parodė, kad abudu valdovai ne visada veikdavo sutartinai. Miroslavas Vološukas (Priekarpatės universitetas Ivano Frankovske) pranešime „XIV a. pabaigos Vengrijos ir Lenkijos monarchų titulinės priešpriešos dėl Haličo žemės problema“ analizavo abiejų valstybių pretenzijų į Haličo žemę išraišką valdovų tituluose.

Trečią sesiją, pavadintą „Kultūra ir palikimas“, pradėjo Zenonas Norkus (Vilniaus universitetas) pranešimu „Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė kaip imperija tarpukario Lietuvos (1918–1940) istorinėje kultūroje“. Jis parodė, kaip Vytauto jubiliejinių metų (1930 m.) išvakarėse Lietuvoje susiformavo LDK kaip imperijos diskursas, kurio autoritetingiausias transliuotojas buvęs tuometinis Lietuvos prezidentas Antanas Smetona. Tuo pačiu metu įsipareigojimas istorizmo hermeneutinės metodologijos principams lėmė jaunos akademinės Lietuvos istoriografijos imunitetą LDK kaip imperijos idėjai.

Marcinas Starzyński (Krokvos Jogailos universitetas) pranešime „Lietuva ir lietuviai viduramžių Krokuvos sąskaitų knygose“ parodė sąlyginai gausų Lietuvos didikų, iš jos atvykusių studentų, pirklių ir amatininkų dalyvavimą Krokuvos gyvenime. Piotras Rabejus (Krokuvos Jogailos universitetas) pranešime „Užmirštas paminklas. 1425 m. krikštykla Krokuvos Šv. Stepono bažnyčioje“ pristatė gotikos meno kūrinį. Maria Molenda (Krokuvos Jogailos universitetas) pranešime „Rūbai ir audiniai kuriant Jogailos ir Vytauto dvarų prabangą“, remdamasi rašytiniais ir ikonografiniais šaltiniais, parodė valdovų dvarų prabangos lygį.

Konferencijos miestui Kaunui mokslinę duoklę atidavė Zigmantas Kiaupa (Vytauto Didžiojo universitetas), pranešime „Vytauto palikimas Kaune“ aptaręs Vytautui valdant Kaune atsiradusias 2 Katalikų bažnyčios bažnyčias bei Žalgirio kautynių išvakarėse pastatytą naująją Kauno pilį, nurodė, kad didžiausias Vytauto įnašas į Kauno istoriją yra 1408 m. suteikta vadinamoji Magdeburgo teisės privilegija, įteisinsi jau besikuriančią Kauno miestiečių bendruomenę ir padėjusi pagrindus jos augimui ir tvirtėjimui. Kaunas gali būti vadinamas Vytauto miestu.

Konferencijos uždarymas vyko Vytauto Didžiojo Karo muziejuje, kur buvo susipažinta su nauja muziejaus ekspozicija. Rengiamas konferencijos pranešimų pagrindu parengtų straipsnių rinkinys.

Zigmantas Kiaupa

TARPTAUTINĖ KONFERENCIJA „SUVALKŲ SUTARTIS: FAKTAI IR INTERPRETACIJOS“

2010 m. sukanka 90 metų, kai 1920 m. buvo pasirašyta XX a. Lietuvos istoriografijoje, o tuo labiau Lietuvos viešojoje nuomonėje ir dabartiniais laikais plačiai žinoma Suvalkų sutartis tarp Lietuvos ir Lenkijos, sulaukusi ir tebesulaukianti daugybės prieštaringų atgarsių ir vertinimų. Šio jubiliejaus proga 2010 m. rugsėjo 10–11 dienomis Suvalkuose organizuota tarptautinė mokslinė konferencija „Suvalkų sutartis: faktai ir interpretacijos“, kurioje dalyvavo Lietuvos ir Lenkijos istorikai. Konferenciją organizavo Lietuvos istorijos institutas kartu su kolegomis iš Lenkijos – Valstybės archyvu ir apskrities muziejumi Suvalkuose ir Lenkijos istorijos draugijos Balstogės skyriumi. Konferencijos vieta irgi buvo pasirinkta neatsitiktinai: ji organizuota Suvalkuose, netgi tuose pačiuose rūmuose, kur 1920 m. rugsėjo pabaigoje – spalio pradžioje vyko abiejų šalių delegacijų derybos ir spalio 7 d. buvo pasirašyta pati sutartis (dabar tai Valstybės archyvo patalpos T. Kosciuškos gatvėje 69).

Pirmąją konferencijos dieną daugiausia buvo aptariama ne tik pati sutartis, jos pasirašymo aplinkybės, bet ir platesnis kontekstas: lietuvių ir lenkų tarpusavio santykiai Suvalkų sutarties pasirašymo laikotarpiu apskritai, taip pat trečiųjų jėgų vaidmuo lietuvių ir lenkų konflikte. Konferenciją turėjo pradėti profesorius iš Varšuvos Grzegorz N o w i k a s pranešimu „Maršalo Józefo Pilsudskio kariavimo su bolševikų Rusija koncepcija“. Deja, profesoriumi neatvykus į konferenciją, jo atsiųstą pranešimą susirinkusiems perskaitė lenkų istorikas Jerzis Milewski. Kaip žinia, po Pirmojo pasaulinio karo atsikūrusios Lenkijos valstybės politikoje ir karyboje J. Pilsudskio asmenybė buvo neginčijamai itin reikšmingas faktorius. Tam tikrais atvejais ši asmenybė lėmė visą Lenkijos politikos kryptį ir formulavo galutinius sprendimus. Ypač tai pasakytina apie lenkišką Rytų politiką. J. Pilsudskis reprezentavo politinę federalizmo koncepciją ir siekė Didžiosios Lenkijos 1772 m. sienomis Rytuose. Galbūt tai būtų buvusi Abiejų Tautų Respublikos teritorijoje susikūrusių naujųjų valstybių federacija, dominuojama Lenkijos. Rusija buvo esminė kliūtis šio plano įgyvendinimui. Esant legitimistinei santvarkai Rusijoje, toks planas apskritai buvo faktiškai nerealus. Tačiau ten įsitvirtinus bolševikiniam režimui, kurio eliminavimu buvo suinteresuotos Vakarų šalys, J. Pilsudskiui atsivėrė galimybė pasinaudojant jų parama mėginti realizuoti savo tikslus. 1919–1920 m. vyko karinis konfliktas, kurio pasekmė buvo iš esmės kompromisinė 1921 m. Rygos taikos siena tarp lenkų ir bolševikų. Konferencijos dalyvių dėmesį patraukęs prof. G. Nowiko pranešimo akcentas atskleidė karinės žvalgybos sferos plėtotės ir tobulėjimo įtaką lenkų–bolševikų konflikto raidai. Pasirodo, lenkai vykusiai pasinaudojo buvusios Austrijos–Vengrijos radijo žvalgybininkų patirtimi ir įdirbiu, keliams tokiems specialistams perėjus į Lenkijos tarnybą. Jų dėka lenkai išmoko perimti ir dešifruoti slaptus bolševikų karinius pranešimus, kas J. Pilsudskiui labai palengvino

karinių operacijų vedimą, taip pat ir lemiamais momentais, kaip antai 1920 m. mūšių ties Varšuva metu. Beje, yra duomenų, kad lenkai savo radijo žvalgybą sėkmingai naudojo ir kitų savo oponentų – čekoslovakų, lietuvių atžvilgiu.

Kitas konferencijos pranešėjas, lenkų istorikas Krzysztof Skłodowski iš Suvalkų konferencijos dalyvių dėmesį grąžino link konkretesnių lenkų–lietuvių santykių aspektų. Nors jo pranešimas „Suvalkų apygardos Liaudies taryba – lenkų visuomenės Suvalkų krašte atstovas 1920 m. liepos–rugsėjo mėn.“ priklauso daugiau regioninės istorijos žanrui, šiuo atveju jis harmoningai įsijungė į bendrą kontekstą, tam tikrais akcentais papildydamas ir paryškindamas kitų pranešimų tematiką. Žinoma, kad 1920 m. liepos mėn. lenkų kariuomenė, besitraukdama nuo sparčiai artėjusios Raudonosios armijos, dėl strateginių sumetimų apleido Suvalkų miestą ir visą Pietinę Suvalkiją. Paskui ją pasitraukė ir Lenkijos administracija. Susidariusio administracinio vakuumo užpildymui susiformavo savivaldybės pobūdžio lenkiška Liaudies taryba, bet netrukus į miestą įžengė ir Lietuvos kariuomenė. Lietuvos valdžia, pretenduodama į netoliese šiauriau esančias lietuvių gyvenamas teritorijas, neturėjo vienareikšmio nusistatymo dėl pačių Suvalkų valstybinės priklausomybės ir įžengdama į juos tiesiog pasinaudojo susiklosčiusia situacija. Lenkiškos Liaudies tarybos požiūris į lietuvių ketinimus mieste kurti savąją administraciją, pasak K. Skłodowskio, buvęs neigiamas, tačiau didesnių incidentų nebuvo. 1920 m. rugsėjį lenkų kariuomenei perėjus į kontrapuolimą prieš bolševikus, lenkų administracija susigrąžino ir Suvalkų kontrolę, be didesnių pastangų išstumdama iš ten lietuvius. Aptardamas Liaudies tarybos ir lietuvių administracijos koegzistencijos laikotarpį, lenkų istorikas Liaudies tarybą laiko teisėta Suvalkų visuomenės savivaldos reprezentante ir tai grindžia faktu, jog lietuvių Suvalkuose nebuvo ir vieno procento bendro gyventojų skaičiaus. Tam tikra problema šiuo atžvilgiu buvo tik žydai, kurie sudarė apie trečdalį gyventojų ir dažniausiai palaikę lietuvių administraciją. Ko gero, derėtų pažymėti, kad nepaisant K. Skłodowskio pranešimo formalaus objektyvumo, bendras pranešimo kontekstas leistų išvelgti, deja, sunkiai paslepiamą didžialenkišką pranešėjo angažuotumą ir atitinkamas simpatijas, sunkiai suderinamas su moksliniu objektyvumu. Įtarimą kelia jau vien tai, kad Pietinės Suvalkijos administravimo raida 1918–1920 m. laikotarpiu buvo pristatyta žvelgiant vien iš lenkiško administravimo pozicijų, visiškai nepaminint buvusių lietuviškos visuomenės dalies aspiracijų, neatsižvelgiant, kad tai paribio regionas su sava specifika.

Lietuvių istorikas dr. Česlovas Laurinavičius skaitė pranešimą „Probleminiai momentai 1920 m. Lietuvos–Lenkijos santykių istorijoje“. Jis pamėgino į lietuvių–lenkų santykius 1920 m. pažvelgti Lietuvos neutralizavimo, vykusio lenkų–sovietų karo aplinkybėmis, kontekste. Pažymėjo, kad Lietuva neutralizavimo kaip šanso nesivelti į minėtą karą galimybės kontekste neturėjo pakankamai tam kokybių – nei tautiniu socialiniu, nei teritoriniu, nei pagaliau politinės kultūros požiūriu. Tačiau judėjimą neutralizavimo linkme skatino Vakarų šalys. Ryškiausias jų poveikio pavyzdys –

1920 m. liepos 9 d. Spa konferencijos sprendimas, pagal kurį lenkų ir sovietų kariuomenes turėjo išskirti Curzono linijomis apibrėžta Lietuva su Vilniumi. Nors šią idėją tuomet iškart sugriovė liepos 12 d. pasirašyta lietuvių–sovietų taikos sutartis, tačiau ji skirtingomis aplinkybėmis 1920 m. antrą pusmetį kartota dar kelis sykius, kol galų gale Želigowskio avantiūra sukūrė visai naują Lietuvai nepalankią situaciją. Paskutinis neutralizavimo idėjos atsikartojimas, Č. Laurinavičiaus nuomone, pastebimas kaip tik Suvalkų derybų metu. O vienos iš svarbiausių *modus vivendi* tarp Lietuvos ir Lenkijos žlugimo priežasčių, pasak jo, reiktų ieškoti atsiribojimo linijos Suvalkijos ruože problemoje. Istorikas didelę savo pranešimo dalį kaip tik ir skyrė šios problemos atskleidimui. Didelę reikšmę čia turėjęs tikslios informacijos apie demarkacijos linijų kaitą nebuvimas lietuvių pusėje. Lenkai tuo naudojėsi intriguodami ir provokuodami lietuvius nepamatuotiems veiksams. Prie konstruktyvumo šiuo atžvilgiu neprisidėjusi ir britų užimta pozicija, įgalinusi lietuvius kvestionuoti prancūzų maršalo F. Focho nubrėžtą demarkacijos liniją; pozicija, kuri tačiau, atrodo, pasibaigusi britų atsisakymu paremti sovietų pastangas išlaikyti bendrą sieną su Lietuva, kas savo ruožtu galbūt lėmė preliminarų 1920 m. spalio 5 d. lenkų–sovietų taikos susitarimą, įgalinusį (vėlgi galbūt?) tą pačią Želigowskio avantiūrą. Č. Laurinavičius suminėjo ir daugiau konkrečių probleminių vietų minėtoje įvykių sekoje. Reziumuodamas pranešėjas pažymėjo, jog negalima užmiršti svarbiausios 1920 m. išryškėjusios aplinkybės: kad Lietuvos valstybė buvo aiškiai nepajėgi vienodai laikyti sienas tiek su Lenkija, tiek su sovietine Rusija.

Toliau konferencijoje buvo pereita prie pačių Suvalkų derybų ir sutarties aptarimo. Pranešimą „Lenkijos ir Lietuvos derybos Suvalkuose 1920 m. rugsėjo 30 – spalio 7 d.“ perskaitė Valstybės archyvo Suvalkuose direktorius Tadeusz Radziwonowiczius. Pranešėjas gan detalai pristatė derybų eigą ir atkreipė dėmesį į didelę J. Pilsudskio asmeninę įtaką jų eigai. Iš jo siūstų instrukcijų lenkų derybininkams aiškiai matyti, kad jis buvo pagrindinis besirutuliojusio scenarijaus režisierius. Pasak T. Radziwonowicziaus, Pilsudskiui nerūpėjusi Suvalkų derybų baigtis, nes tuo metu jis jau koordinavo pasiruošimus ginklu užimti Vilnių. Iš instrukcijų matyti, kad derybininkų pagrindinė užduotis buvo kuo ilgiau derybas tęsti. Pranešėjo manymu, į derybų pabaigą Lietuvos delegacijai galbūt neoficialiai buvo pranešta, kad J. Pilsudskio nuomonė dėl Vilniaus priklausomybės yra vienareikšmė, tačiau lietuviai to pakankamai neįvertino, laikė tik derybinio žaidimo elementu. Spalio 7 d. pagaliau buvo susitarta dėl demarkacinės linijos nustatymo, karo veiksmų sustabdymo, dėl naudojimosi Varėnos geležinkelio stotimi, pasikeitimo belaisviais bei sutarties įsigaliojimo termino. Suvalkų sutartis, kuri turėjo įsigalioti spalio 10 d., liko tik popieriuje, kadangi diena anksčiau savo veiksmus pradėjo L. Želigowskio pajėgos, užimdamos Vilnių. T. Radziwonowiczius savo pranešimą baigė akcentuodamas, jog bet koku atveju susidaro išpūdis, kad lenkamams toje situacijoje pagrindinis tikslas buvo derybos, o ne pati sutartis.

Lietuvos istorijos instituto istorikas dr. Edmundas G i m ž a u s k a s perskaitė pranešimą „Suvalkų derybos ir sutartis M. Biržiškos ir B. K. Balučio atsiminimuose“. Iš esmės tai buvo bandymas perteikti pačių ano meto įvykių liudininkų ir dalyvių iš lietuvių pusės požiūrius ir vertinimus. Pradžioje buvo pristatytos abiejų atsiminimų autorių asmenybės. Mykolas Biržiška – garsus lietuvių visuomenės veikėjas, literatūros istorikas, publicistas, Vasario 16-osios akto signataras. Į lietuvių derybininkų delegaciją jis buvo įtrauktas kaip ekspertas Vilniaus reikalams. Bronius Kazys Balutis – buvęs JAV lietuvis, išeivis, žinomas kaip vienas iškiliausių tarpukario Lietuvos diplomatų. Suvalkų derybose jis faktiškai lyderiavo lietuvių delegacijoje, nors formaliai delegacijos vadovas buvo kariškis Maksimas Katchė. Analogiška padėtis buvo ir lenkų delegacijoje. Pranešėjas pažymėjo, kad atsiminimų autorių frazės apie Suvalkų derybų tikslus ir uždavinius liudija tvirtos derybų vizijos nebuvimą. Apie derybų iniciatorius ir jų tikslus atsiminimuose, kaip nekeista, užsimenama miglotai arba šis aspektas visai neminimas. Užtat atsiminimų turiniai aiškiai byloja, kad pačiose derybose dar labiau atsiskleidė derybinių poteksčių neabejotinas prioritetas tekstų atžvilgiu. Derybos buvo deklaruotos esančios karinio pobūdžio ir skirtos paliaubų sudarymui ir demarkacinės linijos išvedimui, tačiau čia visų pirma buvo girdimi politikų balsai. Pasak M. Biržiškos, problemos esmė – Vilniaus klausimas – buvo tarsi sąmoningai abiejų pusių apeinama. Vėliau B. K. Balutis paaiškines M. Biržiškai lietuvių diplomatų užduotį: „atskirti lenkus kuo toliau nuo Vilniaus Uciekomis ir Bastūnais, Vilniaus neminint“. Kaip žinia, Suvalkų derybomis lenkų atskirti nuo Vilniaus visgi nepavyko, tačiau šis epizodas puikiai charakterizuoja pačią Suvalkų derybų esmę ir dvasią. Pranešimo autorius pažymėjo, jog atsiminimų autoriai visiškai nemini trečiojo, Rusijos faktoriaus lietuvių–lenkų santykiuose, kai visi naujaisi istoriniai tyrimai rodo šį faktorių buvus labai reikšmingą. Pranešimas baigtas pastebėjimu, kad abiejų autorių atsiminimai yra išties labai gyvi, vaizdingi, pateikia skaitytojui daug įvairiapusės informacijos ir leidžia pajusti ano meto tokios reikšmės renginio buities ir kasdienybės atmosferą.

Lietuvos istorijos instituto direktorius dr. Rimantas M i k n y s perskaitė pranešimą „Suvalkų sutartis M. Rōmerio dienoraštyje ir viešuose teisiniuose-politiniuose vertinimuose“. Pranešėjas įžangoje pažymėjo, kad M. Rōmerio mintys apie Suvalkų sutartį galėtų būti svarbios dviem aspektais: 1) bendru šios sutarties reikšmės Lietuvos valstybingumo konstruotėje teisiniu įvertinimu ir 2) sutarties aplinkybių ir paties fakto interpretacijų aiškinimuisi to meto Vilniaus visuomenės ir lietuvių politikų kasdienybėje. Istoriko nuomone, kaip tik šios interpretacijos galėtų prisidėti prie kai kurių sutarties stereotipinių vertinimų kilmės lietuvių kolektyvinėje atmintyje aiškinimosi. M. Rōmerio mintys šiuo klausimu svarbios jau vien dėl autoriaus asmenybės. Jis žinomas kaip vienas žymiausių konstitucinės teisės specialistų tarpukario Lietuvoje, universitetų profesorius, rektorius; kartu jis – buvęs J. Pilsudskio bendražygis projektuojant ir su Legionų pagalba įgyvendinant Jogailaičių unijos atkūrimą 1915–1918 m., pasižymėjęs

ir bandymu suartinti lietuvių ir lenkų pozicijas 1919 m. Viešus teisinius-politinius Suvalkų sutarties vertinimus šis teisininkas pateikė savo konstitucinės teisės paskaitų kurse, skaitytame Vytauto Didžiojo universitete 1933–1937 m., aiškindamas teisinės-politines Lietuvos valstybingumo raidos peripetijas. Tuo tarpu sutarties aplinkybių ir paties fakto interpretacijų aiškinimąsi to meto Vilniaus visuomenės ir lietuvių politikų kasdienybėje M. Römeris yra užfiksavęs, aprašęs ir netgi analizavęs savo garsiajame Dienoraštyje. Suvalkų sutarties pasirašymo metu M. Römeris, pasiūstas Lietuvos valstybės, kartu su kitais teisininkais steigė Vilniaus apygardos teismą ir buvo jo tenai. Iš jo nuodugnių aprašymų atsiskleidžia nevienareikšmis įvairiatautės Vilniaus visuomenės požiūris į įvykius. R. Miknys šio žymiojo teisininko mintis pristatė gausiomis citatomis iš jo rašytinio palikimo. Pranešimas baigtas dviem išvadinėmis pastabomis: 1) M. Römeris buvo pirmas, plačiau to meto Lietuvos visuomenei pasakęs ir teisiniais-politinais argumentais remdamasis išaiškinęs, kad Suvalkų sutartis buvo tik paliaubų dokumentas, kuris nespėdė Lietuvos ir Lenkijos sienų bei Vilniaus priklausomybės klausimo; 2) jo Dienoraščio medžiaga – informatyvus šaltinis, atveriantis galimybes dar įvairiapusiškiau nagrinėti sudėtingas to meto Lietuvos ir Lenkijos santykių peripetijas.

Konferencijos pirmos dienos posėdį užbaigė Lenkijos karybos istorikas iš Olštyno dr. Wiesławas Bolesławas Łachas pranešimu „Tautų Sąjungos vaidmuo bandant išspręsti Lenkijos ir Lietuvos teritorinį ginčą ir žymint bendrą sieną – bandymas įvertinti“. Kaip žinia, 1920 m. rugsėjo 5 d. Lenkijos užsienio reikalų ministras Eustachijus Sapieha apkaltino Lietuvą bendradarbiavimu su sovietais ir kartu oficialiai paprašė Tautų Sąjungos įsikišimo, siekiant išvengti karinio susidūrimo su lietuviais. Taip prasidėjo Tautų Sąjungos institucijų ir atstovų tarpininkavimas lietuvių ir lenkų konflikte. Tautų Sąjungos Tarybos posėdyje klausimas pirmąkart buvo svarstytas 1920 m. rugsėjo 16 d. Minėta taryba rugsėjo 20 d. priėmė specialią rezoliuciją, kuria šalims buvo siūlomas kompromisinis klausimo sprendimas. Tačiau nepaisant šių pastangų, lietuvių–lenkų santykių krizė vis gilėjo. Kartu Tautų Sąjunga visgi nenutraukė tarpininkavimo pastangų ir ieškojo naujų sprendimo formų. Derybos Suvalkuose taip pat buvo organizuotos jos įtakoje. Pačioje jų pabaigoje į konflikto zoną atvyko Tautų Sąjungos Kontrolės komisija, kurios veikla buvo itin pastebima prasidėjusios Želigowskio avantiūros ir kovų tarp jo pajėgų bei lietuvių metu. Ši komisija 1920 m. lapkričio pab. atliko lemiamą vaidmenį nutraukiant kovas ir po to ėmėsi nustatinėti neutralią zoną tarp abiejų kariuomenių. Tuo pačiu Tautų Sąjunga iškėlė plebiscito surengimo ginčytinose teritorijose idėją, jos atstovas P. Hymansas parengė atitinkamą veiksmų planą, kurį buvo spaudžiami priimti tiek lietuviai, tiek lenkai. Tačiau abiem pusėms atmetus P. Hymanso pasiūlymus, Tautų Sąjunga 1922 m. sausį atsisakė tarpininkauti, o 1923 m. kovo 15 d. didžiųjų Vakarų šalių Ambasadorių konferencija vienpusiškai nustatė Lietuvos–Lenkijos sieną. W. B. Łachas priėjo išvados, jog Tautų Sąjunga

prastai atliko savo vaidmenį, kadangi nesugebėjo iš konfliktuojančių pusių išreikalauti laikytis susitarimų, paisyti priimtų rezoliucijų, nesustabdė karinių susirėmimų neutralioje zonoje. Pasak jo, tokią situaciją iš dalies lėmė ir Vakarų šalių atsižvelgimas į J. Pilsudskio autoritetą: kai kuriais momentais jis buvo laikomas svarbiu veiksmu stabdant bolševikų invaziją į Europą, o J. Pilsudskis tuo naudodavosi. Dr. W. B. Łachas apibendrinamas pažymėjo, kad dėl ginkluoto konflikto kalti ne tik lietuviai ir lenkai, bet taip pat ir tuometinės tarptautinės institucijos.

Antrosios konferencijos dienos pranešimai daugiausia buvo skirti Suvalkų derybų ir sutarties sąsajoms su šiandiena, su nūdienos realijomis. Posėdis prasidėjo habil. dr. iš Lietuvos istorijos instituto Alvydo Nikžentaičio pranešimu „Atminties kultūra kaip užsienio politikos objektas Vidurio Rytų Europos regione“. Pranešimas buvo pradėtas klausimu, ar gali 90 metų senumo įvykiai, tokie kaip Suvalkų sutartis, turėti įtakos dabartiniams lietuvių ir lenkų, Lietuvos ir Lenkijos santykiams? Istorikas pabrėžė, kad teigiamai atsakyti į šį klausimą leidžia bent du momentai: pirma, tai emocinės reakcijos svarstant Lietuvoje okupacija įvardijamą Vilniaus krašto užėmimą 1920 m., ir antra, kad šiam klausimui neabejingos tiek Lietuvos, tiek Lenkijos diplomatinės tarnybos, ką rodo daugiau nei prieš metus įvykusi netiesioginė užsienio reikalų ministerijų vadovų diskusija šiuo klausimu. Pasak dr. A. Nikžentaičio, tai sudaro prielaidas svarstyti atminties kultūros panaudojimo tarpvalstybiniuose santykiuose problemą. Tarptautinės konferencijos, skirtos šios temos analizei, patirdavę nesėkmes. Istoriko manymu, tai atsitikdavę dėl dviejų aplinkybių: 1) atminties kultūros raiškos specifškumo užsienio politikoje ir tarptautiniuose santykiuose ignoravimo: atminties kultūra šiuose santykiuose reiškiasi ne vien tik diplomatų erdvėje, bet ir per pačioje šalyje vykstančius procesus; 2) klaidingos prielaidos, kad būtent visa šalies atminties kultūra yra užsienio politikos objektas; šiuo atveju neatkreipiamas dėmesys į belgų politologės Valerie Rosoux išvalgas: pagal ją, reiktų atsižvelgti tik į tikslingą praeities naudojimą užsienio politikoje. Pirmosios aplinkybės problema apibrėžiamas supratimas, atsirandantis tik per mokslinį priėjimą, įmanomą naudojantis konstruktyvizmo teorija. Bet pasak dr. A. Nikžentaičio, ją šiuo atveju reiktų išplėsti, norint pritaikyti atminties kultūros naudojimo užsienio politikoje problematikai tirti. Sujungus V. Rosoux teiginius apie praeities naudojimo užsienio politikoje tikslingumą su konstruktyvizmo teorija, istoriko manymu, galima išbandyti šiuos teiginius tyrinėjant Vidurio Rytų Europos regioną, o gautus rezultatus vėliau pritaikyti konkrečiai analizuojant Suvalkų sutarties reikšmę. V. Rosoux nurodė tris galimus praeities naudojimo tarpvalstybiniuose santykiuose būdus: a) praeitis kaip konfrontacijos tarp šalių didinimo priemonė; b) praeities ignoravimas, „istoriją paliekant istorikams“; c) praeities pavertimas darbine atmintimi, t. y. praeitį priimant tokią, kokia ji yra. Dr. A. Nikžentaitis, remdamasis Skandinavijos pavyzdžiais, šį punktą dar papildė d) punktu: bendros praeities revitalizavimas, kaip priemonė siekiant gaudesnio regioninio bendradarbiavimo. Istorikas, aptardamas

praeities naudojimo būdus, išdėstyti a ir c bei d punktuose, pateikė iškalbingų pavyzdžių iš vokiečių–prancūzų, rusų–lenkų, lenkų–ukrainiečių, rusų–latvių ir kt. santykių. Priėjęs prie lietuvių–lenkų atvejo naudojant atminties kultūrą tarpvalstybiniuose santykiuose, pranešėjas konstatavo, kad čia susiduriame su unikalia situacija dėl praeities nutylėjimo strategijos svarstant lietuvių–lenkų santykius XX a. Istorikas trumpai nuskė ir to priežastis bei rastą originalų kompromisinį išeities būdą: po 1990 m. Lenkijos pusė buvo palankiai nusiteikusi tarpvalstybinio suartėjimo su Lietuva linkme, tačiau kategoriškai vengė svarstyti lietuvių reikalavimus dėl Vilniaus krašto okupacijos pripažinimo; 1994 m. Vilniaus problema buvo išspręsta, sutarties tekste įvardijant, kokie miestai yra Lietuvos ir Lenkijos sostinės. Dr. A. Nikžentaitis konstatavo, kad akivaizdus tiek lietuvių, tiek lenkų nepasirengimas atvirai diskusijai problemineis XX a. istorijos klausimais. Ir čia pat pridūrė, kad tai galbūt nėra pats blogiausias pasirinktas strategijos variantas.

Lenkų istorikė dr. Halina Łach iš Olštyno skaitė pranešimą „Nuo Fošo linijos iki dabartinės Lenkijos ir Lietuvos valstybinės sienos nustatymo“. Žinoma, kad Lietuvos–Lenkijos valstybinė siena pradėjo formuotis nuo demarkacinės linijos tarp abiejų šalių nustatymo 1919 m. vasarą. Entantės šalių atstovai pirmą demarkacinę liniją buvo priėmę 1919 m. birželio 18 d., tačiau lietuviai, o ypač lenkai buvo ja nepatenkinti, pastarieji – ypač jos ruožu Suvalkijoje, nes faktiškai visa Suvalkija buvo palikta Lietuvai. Lenkų pastangomis ir prancūzų maršalo F. Focho iniciatyva liepos 26 d. linija pakoreguota ir Suvalkijoje Augustavo, Suvalkų ir beveik visa Seinų apskritis perleista Lenkijai. Naujoji linija gavo jos iniciatoriaus Focho vardą. Pradžioje ji buvo traktuojama kaip nustatyta grynai kariniais sumetimais ir laikina. Tačiau 1919 m. gruodžio 8 d. Entantės Aukščiausios tarybos sprendimu buvo nustatyta neginčytinai Lenkijai pripažįstamų rytinių žemių riba ir jos ruožas Suvalkijoje sutapo su Focho demarkacine linija. Ši linija ėmė įgauti vis ryškesnį politinį pobūdį, ypač 1920 m. lenkų–bolševikų karo kontekste. 1920 m. lapkričio pab. Tautų Sąjungos Kontrolės komisijai sustabdžius lietuvių kovas su Želigowskio pajėgomis, visame demarkacinės linijos ruože tos komisijos atstovai suformavo neutralią zoną. Tai lietuviams teikė vilčių dar atgauti bent lietuviškas Punsko apylinkes. Visgi 1923 m. vasario mėn. neutrali zona vėl buvo likviduota, o Lietuvos ir Lenkijos atsiribojimas Suvalkijoje išliko nepakitęs. 1923 m. kovo 15 d. Entantės Ambasadorių konferencijos sprendimas įteisino būtent tą pačią atsiribojimo būklę Suvalkijoje. Pabrėžtina, kad šis sienos ruožas nebuvo revizuotas po visų Antrojo pasaulinio karo peripetijų ir buvusioji Focho linija toliau egzistavo kaip Lenkijos–SSRS siena, o po 1990 m. – kaip Lenkijos–Lietuvos valstybinė siena. Savo pranešime dr. H. Łach daug dėmesio skyrė tarpukario Lenkijos Pasienio apsaugos tarnybai kaip tam tikrai struktūrai ir jos vaidmeniui užtikrinant sienos apsaugą. Istorikė priminė, kad struktūros daliniai nuolat rengė bendras pratybas su reguliariosios kariuomenės daliniais, vadinasi, nuolat mąstyta apie galimą naują karą. Išvardijo ir

problemas, susijusias su sienos apsauga: techninės infrastruktūros ir įrangos brangumą, dažnus konfliktus su vietiniais gyventojais. Savo išvadose tyrinėtoja pažymėjo ne tik tai, kad dabartinė siena Suvalkijoje beveik nepakitusi nuo 1919 m., bet ir tai, kad geografiniu, lingvistiniu, etnografiniu požiūriu ji sukurta dirbtinai; taip nubrėžta siena ilgainiui suardė natūraliai susiformavusias bendruomenes, kultūrinius bei ekonominius ryšius. Šiuo metu, pagal dr. H. Łach, sienos reikšmė pasikeitė, – ji tapo konstruktyviu užsienio politikos elementu, kurio tikslas – ne skirti kaip tarpukariu, bet integruoti teritorijas ir gyventojus.

Neatvykus keliems pranešėjams, konferenciją užbaigė dr. Vladas S i r u t a v i č i u s iš Lietuvos istorijos instituto tema „Suvalkų sutarties vertinimų vaidmuo Lietuvoje rengiant 1994 m. Letuvos–Lenkijos sutartį“. Jis, remdamasis prielaida, kad istorinės praeities vertinimai, istorinė atmintis yra svarbus politinės galios resursas, pranešime aptarė aplinkybes, kuriomis buvo pasirašyta Lietuvos ir Lenkijos draugiškų santykių ir gero kaimyninio bendradarbiavimo sutartis. Pranešėjo manymu, norint atsakyti į klausimą, koks buvo Suvalkų sutarties vertinimų vaidmuo rengiant šią 1994 m. sutartį, turėtume aptarti politinio proceso Lietuvoje sutarties rengimo metu ypatybes. Pasak dr. V. Sirutavičiaus, to proceso logiką diktavo konkurencija tarp pokomunistinių ir posąjūdinių jėgų, formaliai tarp politinės kairės ir dešinės. Į politinį konfliktą buvo įtrauktos ir institucijos, juridškai atsakingos už sutarties rengimą. Antra vertus, Lietuvoje jau buvo susiformavusi tam tikra Suvalkų sutarties vertinimo tradicija. Lietuvių požiūriu, Lenkija klastingai sulaužiusi sutartį, kuria „pripažino Vilnių Lietuvai“ ir „okupavo bei aneksavo“ tradicinę Lietuvos sostinę su visomis iš to sekančiomis aplinkybėmis. Toks vertinimas jau buvo tapęs kone nacionalinio identiteto savotiška dalimi. Todėl nenuostabu, kad sureguliuojant santykius su Lenkija, vienu svarbiausių principų tapo lietuvių reikalavimas Lenkijai pasmerkti Suvalkų sutarties sulaužymo pasekmes. Tokios nuostatos buvę būdingos ir Sąjūdžio politiniam elitui. Suvalkų „problema“ kelta nuo pat 1989 m. gruodžio mėn., kada pirmą kartą tartasi su Lenkijos valdžios atstovais. Tačiau lietuviai neeskalavę šio klausimo. 1992 m. sausio mėn. pasirašytoje draugiškų santykių ir kaimyninio bendradarbiavimo deklaracijoje fiksuota, kad „istorija nėra ir nebus kliūtis“ santykiams. Po Deklaracijos imta rengti analogiška dvišalė sutartis. Šio proceso metu Lietuvoje į valdžią atėjo kairieji ir sutarties rengimas perėjo į jų rankas. Nepaisant dešiniųjų, raginusių aiškiai pasmerkti Vilniaus krašto okupaciją, spaudimo, derybų dėl minėtos tarpvalstybinės sutarties eiga liudijo, jog Lietuvos pusė linkusi švelninti savo poziciją „istoriniais klausimais“. Istoriko manymu, Lietuvos pusė laikotarpyje tarp 1993 m. gruodžio – 1994 m. vasario galiausiai nusprendusi atsakyti „istorinių įvykių“ vertinimo sutartyje. Iš esmės buvo priimta Lenkijos derybininkų pasiūlyta formuluotė, kuria šalys „patvirtino viena kitos teritorijų su sostinėmis Vilniumi ir Varšuva vientisumą“. Dr. V. Sirutavičiaus nuomone, greičiausiai tai lėmė asmeninė Lietuvos prezidento pozicija, įtakos galėję turėti ir pokyčiai tarptautinėje politikoje.

Mat 1993 m. rinkimus į Rusijos dūmą iš esmės laimėjo proimperinės jėgos, tuo metu tiek Lenkija, tiek ir Lietuva sau kėlė tikslus įstoti į NATO organizaciją; taip pat popiežiaus Jono Pauliaus II vizitas į Lietuvą ir jo metu pasakytos kalbos, skatinę siekti tarp šalių sutarimo.

Konferencijos darbas baigtas diskusija, kurios metu galima buvo užduoti klausimus ir išgirsti autoritetingus pranešėjų atsakymus konferencijos pranešimų tematika. Konferencijos organizacija pasižymėjo šeiminingu svetingumu, darbas vyko konstruktyvioje ir dalykiškoje aplinkoje. Reikia tikėtis, jog lietuvių ir lenkų istorikų diskusija problemineis tarpusavio santykių XX a. klausimais sėkmingai tęsis, nes, kaip parodė šios konferencijos veikla, kalbėtis tikrai yra apie ką.

Edmundas G i m ž a u s k a s

ABIEJŲ TAUTŲ RESPUBLIKOS PARLAMENTARIZMO TYRINĖTOJŲ KONFERENCIJA RADOMSKĖ

Lenkijoje didelis dėmesys teikiamas valstybės sandaros istorijos tyrinėjimams. Vienas iš geriausiai matomų jos istorijos bruožų yra Lenkijos karalystės bajoriškas parlamentarizmas. Jo raida tyrinėjama beveik visuose Lenkijos istorijos mokslo centruose, skelbiama daugybė mokslo darbų šia tema, nuolat rengiamos mokslinės konferencijos. Viena iš tokių konferencijų, pavadinta „Senlenkiškosios epochos parlamentinė kultūra“, įvyko 2010 rugsėjo 23–25 d. Radomske. Ją organizavo Jano Długošo akademijos Čenstakavoje istorikai. Radomskas, dabar apskrities (pavieto) centras netoli Čenstakavos, konferencijos darbo vieta buvo pasirinktas neatsitiktinai. Čia dar 1384 ir 1386 m. įvyko pirmieji Lenkijos bajorų suvažiavimai – seimo pirmtakai.

Konferencijoje buvo perskaityta 30 pranešimų, 29 – istorikų ir teisės istorikų iš įvairių Lenkijos mokslo centrų ir 1 Lietuvos istoriko, parengusio šį konferencijos pristatymą, pranešimas. Į konferencijos programą buvo įtraukta daugiau pranešėjų, tarp jų 4 Baltarusijos istorikai, tačiau jie į Radomską neatvyko.

Dalykinę konferencijos dalį po sveikinimų pradėjo vienas iš jos organizatorių Andrzejus S t r o y n o w s k i s (J. Długošo akademija Čenstakavoje). Jis pranešime „Senlenkiškosios epochos parlamentinė kultūra. Įvadas į diskusiją“ aptarė historiografijos laimėjimus nagrinėjant šią plačią temą ir įvardijo sritis, kurių pažinimą dar reikia iš esmės gilinti. Pasirodė, kad kur bepažiūrėsi, parlamentarizmo istorijos lauke reikia dar daug padaryti, kad pažinimas būtų patenkinamas.

Konferencijos dalyviai įnešė savo indėlį į šios temos pažinimą, tuo labiau, kad rengiamas straipsnių, parengtų pagal konferencijoje skaitytus pranešimus, rinkinys. Pranešėjai nepretendavo į didesnę problemą tiriančius ir apibendrinančius pranešimus, dauguma jų buvo skirti labai konkretiems dalykams, lokalizuotiems laike ir tematikoje. Tiesa, vienas dalykas ne kartą iškilo diskusijų metu. Andrzejus R a c h u b a (Lenkijos MA Istorijos institutas) ragino kolegas matyti Lenkijos ir Lietuvos skirtumus Abiejų Tautų Respublikoje, pranešimus pagrindžiant lenkišką medžiagą, nepristatyti tyrinėjimo kaip visos Respublikos istorijos tyrinėjimo. Štai Renata G a ł a j - D e m p n i a k (Šečecino universitetas) pranešime „Bajorų požiūris į seimelius senlenkiškoje epochoje memuarų ir literatūros kūrinių šviesoje“, kalbėdama apie Respublikos bajoriją, aptarė žinias apie seimelius, užfiksuotas tik Lenkijos bajorų XVII–XVIII a. memuaruose ir apgailėstavo, kad tokių žinių mažai išlikę. A. Rachuba, atsiliepdamas į tai, išvardijo keliolika to paties laikotarpio Lietuvos bajorų atsiminimų, dienoraščių bei kitokių tekstų ir teigė, kad jei norima kalbėti apie visos Respublikos bajorų požiūrį į seimelius, tai jo minėtų tekstų negalima ignoruoti. Arba kitas atvejis – Maciejus F r a n z a s (Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje), pranešime „Etmonų vaidmuo XVII a. Respublikos seimų istorijoje“ analizavęs tik Lenkijos etmonų veiklą, teigė, kad Respublikos etmonų politinis vaidmuo jos seimuose buvo menkas. Tas pats A. Rachuba ginčijo šį teiginį, teigdamas, kad Lietuvos etmonai dažniausiai būdavo įtakingi politikai ir jų politinė veikla seimuose buvo akivaizdi.

Diskusijų metu Andrzejus B. Zakrzewskis (Varšuvos universitetas) apeliavo į kai kuriuos pranešėjus, kad kalbėdami apie Respubliką vengtų ją įvardyti *państwo polskie*, o vartotų sąvoką *Rzeczpospolita*. Tai buvo visiškai pagrįsta pastaba, nes visuose pranešimuose buvo kalbama apie laikus po Liublino unijos, Respublikos laikus ir daugumoje pranešimų nebuvo išskiriama Lenkijos Karalystė. Bet ši pastaba buvo taikyta tik vienam kitam pranešėjui, nes dauguma Respublikos valstybinį dvilypumą suvokė. Šioje vietoje galima pastebėti, kad konferencijoje gyvavusi nuotaika šiek tiek nesutapo su jos pavadinimu, kuriame buvo akcentuojama lenkybė.

Dėl konferencijos metu perskaitytų pranešimų gausybės tenka nusižengti Respublikos valstybių lygiateisiškumo principams ir trumpai pristatyti tik Lietuvai skirtus pranešimus. A. R a c h u b a pranešime „Respublikos seimų maršalai iš Lietuvos (1569–1793)“ pristatė seimo maršalų iš Lietuvos korpusą, aptarė jų alternatos principo veikimą, maršalų socialinę padėtį Respublikos visuomenėje ir kitus klausimus. A. B. Z a k r z e w s k i s pranešime „XVIII šimtmečio Lietuvos seimelių politinė kultūra“ aptarė kelis šios plačios temos klausimus, be kita ko, pabrėždamas sąlyginai taikų seimelių vyksmą, pastangas ne aštrinti sprendimų priėmimą balsuojant, o bendro sutarimo kompromiso keliu siekiant.

Dviejuose pranešimuose buvo nagrinėjami konkrečių XVIII a. Lietuvos ar su Lietuva susijusių, taigi, ir Respublikos, politikų asmenybių bruožai (Zbigniewo

A n u s i k o (Lodzės universitetas) pranešimas „Parlamentinės Jurgio Mykolo Potockio patirtys“ ir Krystynos M a k s i m o w i c z (Gdansko universitetas) pranešimas „Apie maršalo Kazimiero Nestoro Sapiegos talentus (oratorinį, literatūrinį ir visuomeninio bendravimą)“. Michałas W ó j c i u k a s (Marijos Curie-Skłodowskos universitetas Liubline) perskaitė pranešimą „Magnatai tarp Bresto ir Pinsko pavietų pasiuntinių į Saksų laikų seimus“.

Vienintelis nelenkas šioje konferencijoje Zigmantas K i a u p a (Vytauto Didžiojo universitetas Kaune) pranešime „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konstitucijos Abiejų Tautų Respublikos seimuose kaip politinio gyvenimo išraiška“ priminė Adolfo Šapokos pradėtus šių konstitucijų tyrimus, konstatavo visišką pošapokinės Lietuvos istoriografijos tylą šiuo klausimu ir epizodišką Lenkijos istoriografijos susidomėjimą. Daugybė su kalbamomis konstitucijomis susijusių klausimų tebėra netyrinėti, todėl pranešimo tikslas buvo priminti šį Lietuvos valstybingumo Respublikoje reiškinį ir suformuluoti jo tyrimo klausimą. Diskusijų metu teko sutikti su pastaba, kad šios konstitucijos Lietuvos pasiuntinių susirinkimų metu buvo ruošiamos norint padaryti seimo darbą sklandesnį, tačiau ir konstatuoti, kad tai tik savotiška lietuviškųjų konstitucijų problematikos pradžia, kad reikia taip pat žiūrėti į jų turinį, į santykį su vadinamosiomis bendromis seimų konstitucijomis ir kad tokiu atveju atsiveria kalbamų konstitucijų vertinimo iš Lietuvos valstybingumo ir politinio gyvenimo perspektyvų. Į kito diskutanto siūlymą vertinti šias konstitucijas kaip Lietuvos separatizmo ar partikuliarizmo apraiškas teko atsakyti, kad sunku kalbėti vartojant tas sąvokas, nes kalba eina apie Lietuvos valstybingumą Respublikoje, kurią sudarė dvi lygiateisės valstybės. Ieškant Lietuvos separatizmo tektų ieškoti ir pavyktų surasti ir tariamo Lenkijos separatizmo apraiškų, kai iš tiesų tai būtų Lenkijos valstybingumo Respublikoje įgyvendinimas.

Konferencijoje perskaityti pranešimai ir vyravusi kūrybinga diskusinė atmosfera buvo labai naudingi konferencijos dalyviams. Čia išvardysime dar neminėtus konferencijos pranešimus, tikėdamiesi, kad tai gali atkreipti Lietuvos istorikų dėmesį į tirtinas temas: Jerzy U r w a n o w i c z i u s (Balstogės universitetas), „XVI–XVIII karių sambūriai ir parlamentinės institucijos Respublikoje“, Ewa D u b a s - U r w a n o w i c z (Balstogės universitetas), „Stepono Batoro valdymo laikų politinės kovos metodai ir formos Lenkijos seimeliuose“, Anna C z e r n i e c k a - H a b e r k a (Čenstakavos J. Dlugošo akademija), „Žygimantas Augustas parlamentinio gyvenimo teatre“, Marcelis A n t o n i e w i c z i u s (Čenstakavos J. Dlugošo akademija), „1638 m. konstitucija dėl „svetimųjų titulu“ – politinis žaidimas ar respublikoniškų principų gynimas“, Karolis Ł o p a t e c k i s (Balstogės universitetas), „Respublikos seimo įnašas karinių artikulų rengime lyginamajame kontekste“, Mariusz D r o z d o w s k i s (Balstogės universitetas), „Bajorijos pozicijos kazokų problemos akivaizdoje Jono Kazimiero elekciniam ir karūnavimo seime“, Edwardas O p a l i ņ s k i s (Jano Kochanowskio universiteto

skyrus Piotrkuve Trybunalski), „Seimo reformų bandymai valdant Vazoms“, Janusz D o r o b i s z a s (Opolės universitetas), „Pirmųjų Vazų laikų atstovų rūmų maršalų parlamentinė kultūra“, Łukaszas W r o n i s z e w s k i s (Lenkijos MA Istorijos institutas), „Seimelių reikšmės didėjimas valdant Steponui Batorui 1578 m. seimo pavyzdžiu“, Marcinas B r o n i a r c z y k a s (Lenkijos MA Istorijos institutas), „Vladislovo IV valdymo laikų Didžiosios Lenkijos senatorių išsilavinimas“, Dominikas K o z a (Lenkijos MA Istorijos institutas), „Karaliaus propaganda 1609 m. seimo išvakarėse“, Tomaszas K e m p a (Mikalojaus Koperniko universitetas Torunėje), „Voluinės bajorija tikėjimo problemų akivaizdoje XVI a. pabaigos ir XVII a. pirmosios pusės seimuose ir seimeliuose“, Łeszekas W i e r z b i c k i s (M. Curie-Skłodowskos universitetas Liubline), „Senatorių vaidai seimuose valdant karaliui Mykolui“, Maria W i c h o w a (Lodzės universitetas), „Brylant nieoszacowany korony polskiej. Diskursas apie aukštinę laisvę kun. Benedikto Chmielowskio leidinyje „Nowe Ateny“, Anna K r z y s a k (A. Mickevičiaus universitetas Poznanėje), „Instrukcijos į Respublikos seimus kazokų pasiuntiniams. 1664 m. instrukcijos pavyzdys“, Agnieszka B o r k o w s k a (J. Dluogošo akademija Čenstakavoje), „Užsieniečių pranešimų apie 1784 m. seimą sąžiningumo problema“, Bogumiła B u r d a (Zielionos Guros universitetas), „XVIII a. Šlionsko ir Brandenburgo pedagoginės institucijos kaip Didžiosios Lenkijos elito „kalvės“, Jacekas K r u p a (Jogailos universitetas Krokuvoje), „Žydai XVIII a. Respublikos seimuose“, Dariuszas R o l n i k a s (Šlionsko universitetas Katovicuose), „Stanislovo Augusto laikų pasiuntinių dilemos – tarp realybės ir bajoriškios laisvės idėjomis“, Katarzyna B u c h o l c - S r o g o s z (J. Dluogošo akademija Čenstakavoje), „Kaštelionų pasisakymų 1782 m. seime turinys ir forma“, Tadeusz S r o g o s z (J. Dluogošo akademija Čenstachovoje), „Sveikatos apsaugos reikalai Stanislovo Augusto valdymo laikų seimų debatuose“.

Tikėtina, kad atskira knyga paskelbta konferencijos medžiaga bus naudinga visiems Respublikos seimų, seimelių ir jų orbitoje vykusių procesų tyrinėtojams.

Zigmantas K i a u p a

LDK DVASINGUMO TRADICIJA IR POVEIKIS VISUOMENEI

Šiuolaikinei visuomenei vis aktualesni tampa dvasinio gyvenimo, dvasinės patirties tyrimai, nukreipiantys žvilgsnį nuo laikinų gyvenimo krizių prie fundamentalių vertybių paieškos. 2010 m. spalio 21–22 d. Vytauto Didžiojo universitetas Kaune pakvietė į mokslinę konferenciją „LDK dvasingumo tradicija ir poveikis visuomenei“, kurioje pranešimus skaitė istorikai, politologai, teologai, menotyrininkai, literatūrologai ir knygotyrininkai, besidomintys Lietuvos visuomenės dvasinėmis vertybėmis, mentaliteto tyrimais. Iš viso pranešimus perskaitė septyniolika konferencijos dalyvių. Chronologiškai konferencija apėmė gana platų laikotarpį nuo XV iki XXI a. Tai leido pajusti dvasinių vertybių pulsavimą laiko tėkmėje, geriau suvokti LDK tradicijų paveldo galimybes. Buvo siekiama įvairiais aspektais gilinti tarpdalykinius LDK dvasingumo tradicijos raiškos ir poveikio visuomenės tapatybei tyrimus, apmąstyti LDK visuomenės vertybes, jų formavimosi kontekstą ir raiškos būdus, suvokiant, kad dvasingumo tyrimai leistų geriau suprasti praeities žmonių mąstymo bei elgesio modelius, atvertų platesnes visuomenės pažinimo galimybes. Dvasingumo pajauta daugiausia susijusi su Bažnyčios istorijos erdvėmis, todėl konferencijoje nemažai dėmesio buvo skirta Bažnyčios sąveikos su visuomene apmąstymams.

Pirmąją konferencijos dieną įvyko du posėdžiai. Rytinis buvo skirtas XV–XVI a. LDK Bažnyčios istorijos problemoms. Pirmasis pranešimą skaitė Baltarusijos valstybinės meno akademijos Istorijos katedros vedėjas dr. Andrei L i u b y, pristatęs Polocko eparchijos poveikį LDK religiniam gyvenimui XV–XVI a. Buvo aptartos Polocko eparchijos susikūrimo ir egzistavimo galimybės LDK. Iš tiesų Polocko eparchija buvo pirmoji stačiatikių vyskupija, susikūrusi LDK teritorijoje. Šiuolaikinių Baltarusijos mokslininkų pozicijų pristatymas sukėlė gyvą Lietuvos tyrėjų susidomėjimą ir diskusijas. Antroji rytinio posėdžio dalyvė Baltarusijos nacionalinio aukštojo mokslo instituto mokslininkė dr. Alena L i u b a y a perskaitė pranešimą „Totorių migracijos poveikis religinės tolerancijos vystymuisi LDK XV a. pabaigoje – XVI a. viduryje“. Pasirinkta tema suteikė konferencijai rytietiško kolorito, tačiau veikiausiai buvo pernelyg nutolusi nuo daugumos konferencijos dalyvių interesų sričių, tad didesnio atsako nesulaukė. Kitas pranešėjas – Vytauto Didžiojo universiteto Užsienio kalbų centro dėstytojas, Kaučo apskrities viešosios bibliotekos Senų ir retų spaudinių skyriaus vyresnysis redaktorius Sigitas L ū ž y s, perskaitęs pranešimą „Knyga žemaičių christianizacijoje“. Jis apmąstė knygos reikšmę įgyvendinant politinį tautos sprendimą – krikštijant Žemaitiją, spausdinto žodžio paplitimo galimybes XV–XVI a. Žemaičių vyskupijoje, pirmąsias besiformuojančias bibliotekas ir iškiliausių Žemaitijos asmenybių, ypač dvasininkų, santykį su knyga. Klaipėdos universiteto docentas dr. Vacys V a i v a d a auditoriją supažindino su pranešimu „Merkelis Giedraitis: keli prozopografiniai štrichai“. Pristatytas prozopografinis tyrimas buvo sunkkoncentruotas ties bene svarbiausia asmenybe

Žemaitijoje vykdant Tridento susirinkimo, atnešusio į LDK naujus dvasingumo vėjus, nutarimus – ties Žemaičių vyskupu Merkeliu Giedraičiu. Vytauto Didžiojo universiteto doktorantas, Vilniaus kolegijos dėstytojas Vytas Jankauskas perskaitė pranešimą „Andrius Petraitis Svirskis: bažnytinės karjeros pavyzdys XV–XVI a. sandūroje“. Lietuvos Metrikos medžiaga paremtas tyrimas parodė Svirskių giminės karjeros galimybes. Paskutinis rytiniame posėdyje pranešimą skaitė Vytauto Didžiojo universiteto magistrantas Laurynas Šedvydis, išplėtojęs klientinių santykių reikšmę Vilniaus vyskupijos dvasininkų tarpusavio santykiams, pristatęs savitą požiūrį į XVI a. 5–6 dešimtmečiais Vilniaus kapituloje vykusio konflikto genezę ir padarinius. Susipažinus su pranešimo turiniu, kilo prielaida, kad LDK dvasininkija, pasinėrusi į Vilniaus kapitulos vidaus konfliktus, veikiama politinės valstybės veiklos, „pražiūrėjo“ reformacijos skverbimąsi į LDK bažnytinį gyvenimą. Kadangi rytiniame posėdyje dalyvavo svečiai iš Baltarusijos, kilo gyvos diskusijos dėl LDK laikotarpio terminų, kurie būtų priimtini šiolaikinės Lietuvos ir Baltarusijos visuomenei, vartojimo.

Popietiniame posėdyje atsivėrė LDK dvasingumo XVII–XVIII a. erdvės. Vytauto Didžiojo universiteto profesorė dr. Laima Šinkūnaitė, apibendrindama ilgamečius savo tyrimus, dar kartą grįžo prie Pažaislio vienuolyno reikšmės LDK dvasiniam gyvenimui temos, gvildendama, kaip meniniuose sprendimuose ir tematinuose pasirinkimuose atsispindi LDK visuomenės vidinio pasaulio horizontai. Jos pranešimo tema „Dvasingumo meninė raiška Pažaislio kamaldulių vienuolyno dailėje“. Vytauto Didžiojo universiteto doktorantė menotyrininkė Aušra Vasiliauskienė nagrinėjo Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai ikonografiją XVII–XVIII a. Lietuvos dailėje, išryškindama pačios svarbiausios ir Lietuvoje mylimiausios Baroko epochos šventosios – Dievo Motinos Marijos – vaidmenį šios temos atvaizduose. Vytauto Didžiojo universiteto docentė dr. Vaida Kamuntavičienė perskaitė pranešimą „Stebuklo laukimas Vilniaus vyskupijos parapijose XVII a. antrojoje pusėje – XVIII a. pradžioje“. Buvo atskleistas LDK visuomenės santykis su stebuklo fenomenu, išryškinant, kad tikėjimas stebuklais ir pagarba stebuklingiesiems paveikslams buvo svarbi to meto žmonių būsenos dalis, liudijusi pasitikėjimą Dievo malone. Gal kiek provokuojantis, tačiau inovatyvus, mentaliteto tyrimų metodikos principais pagrįstas Lietuvos istorijos instituto mokslininkės dr. Jolitos Sarcevičienės pranešimas „Lietuvos valstiečių religingumas XVIII a.: tamsioji mėnulio pusė“ parodė, kad XVIII a. Lietuvos valstietija iš esmės buvo mažai susipažinusi su kertiniais katalikų tikėjimo pamatais, kuriuos klibino senosios pasaulėžiūros nuotrupos ar tiesiog žmogiškasis abejingumas sielos reikalams, nulemtas sunkaus materialinio gyvenimo. Vytauto Didžiojo universiteto doktorantė Irma Stundytė, atlikusi vienos tipiškos LDK parapijos – XVIII a. Žeimių mikrotyrimą (pranešimas „Žeimių parapija XVIII a.“), leido klausytojams susidaryti vaizdą, kokie pagrindiniai komponentai sudarė Katalikų bažnyčios mažiausios ląstelės – parapijos – materialinį ir dvasinį pasaulį. Lietuvos žemės ūkio universiteto

Kultūrologijos ir filosofijos katedros vedėja, docentė dr. Rita Urbaitytė perskaitė pranešimą „Vertybių sistema savaitraštyje *Kuryer Polski* 1729–1760 m.“, pristatydama to meto LDK bajorijos vertybines orientacijas. Šiame posėdyje daugiausia apmąstymų sukėlė Jolitos Sarcevičienės tyrimų išvalgos, diskusijos dalyviai aktyviai svarstė, kiek apskritai žemiausieji gyventojų sluoksniai buvo pajėgūs suvokti Katalikų bažnyčios dogmas, kada Lietuvos visuomenėje įvyko lūžis ir paprasti Lietuvos kaimo gyventojai iš abejingų tikėjimo reikalams tapo tvirčiausia katalikybės atrama.

Antrąją konferencijos dieną vykusio trečiojo posėdžio metu buvo susitelkta ties XX a. Lietuvos visuomenės problemomis ir dvasingumo vaizdiniais, ieškota jų sąsajų su LDK dvasingumo pajauta. Vytauto Didžiojo universiteto profesorius habil. dr. Alfonsas Motusas perskaitė pranešimą „Kurstas, arba Švč. Mergelės Marijos valandų liaudies pamaldumo praktika: tradicija ir dabartis“. Iš tiesų nagrinėta mažai šiuolaikinei visuomenei pažįstama ir aktuali tema, nes LDK laikais Kursto giedojimas buvo labai paplitusi regioninė tradicija, liudijusi liaudies dvasingumo raiškos formas. Antroji pranešėja Vytauto Didžiojo universiteto politologė dr. Danutė Stakelienaitė pranešime „Laikraštis „Ganytojas“ tradicijos ir laikmečio iššūkių kontekste“ pristatė auditorijai turiningus leidinio „Ganytojas“ (1919–1920 m.) tyrimus, parodydama, kas rūpėjo tuometinei Lietuvos Katalikų bažnyčiai ir kokios vertybės propaguotos, kaip Bažnyčios principiniai reikalavimai koreliavo su realiu politiniu visuomenės gyvenimu. Šis profesionaliai parengtas pranešimas sulaukė bene daugiausia trečiojo posėdžio dalyvių dėmesio. Kanauninkas, Vytauto Didžiojo universiteto profesorius dr. Kęstutis Žemaitis perskaitė pranešimą šiandien itin aktualia dvasingumo tematika: „Bendražmogiškų vertybių reikšmė ugdant būsimuosius dvasininkus“. Vertindamas šių vertybių reikšmę ugdant būsimuosius dvasininkus, kanauninkas padarė išvadą, jog buvimas geru žmogumi šalia pašaukimo yra pagrindinė tapsmo geru kunigu sąlyga. Jeigu klierikas neatsineša iš šeimos joje suformuoto svarbiausiųjų žmogiškųjų vertybių pagrindo, seminarijoje labai sunku, kai kada netgi neįmanoma išugdyti kunigą, gebantį savo veiklą pašvęsti bendruomenei ir išlaikyti sunkią tarnystės Dievui ir žmonėms našatą. Kita prelegentė Vytauto Didžiojo universiteto politologė dr. Irena Miklaševič, perskaičiusi pranešimą „Sesers Vandos Boniševskos KGB byla“, atkreipė dėmesį į vieną tragiškiausių Lietuvos gyvavimo periodų, atskleisdama KGB kalinės, apdovanotos stigmomis, Vandos Boniševskos dvasinius išgyvenimus. Literatas, Vytauto Didžiojo universiteto doktorantas Dainius Sobekis pranešimu „Radikaliosios reformacijos refleksijos ir transformacijos XX a. visuomenėje“ grįžo į XVI a. LDK reformacijos laikus, parodydamas radikaliosios reformacijos srovių sąsajas su šiuolaikiniais religiniais judėjimais, priartėdamas prie prielaidos, kad šiuolaikinės visuomenės radikalieji tikėjimai faktiškai neįneša nieko nauja, ko nebuvo išmąsčiusi LDK visuomenė didžioju religinės polemikos šimtmečiu.

Konferenciją apibendrinusioje diskusijoje pasidžiaugta, kad Vytauto Didžiojo universitete palapsniui formuojasi dvasiniu visuomenės gyvenimu susidomėjusių tyrėjų grupė, kurią vienija „Bažnyčios ir visuomenės santykių Lietuvoje“ tyrimų klasteris. Konferencijoje neišgauta išbaigto LDK dvasingumo ir jo sąsajų su šiandiena vaizdo, tačiau atskleisti kai kurie to dvasingumo ženklai byloja apie ateities tyrimų perspektyvas. Konferencijos organizavimui buvo gauta Lietuvos mokslo tarybos ir Vytauto Didžiojo universiteto minėto klasterio parama. Kad perskaityti pranešimai nedingtų užmaršties miglose, dauguma konferencijos dalyvių pagal pranešimus parengė mokslinius straipsnius, kurie bus publikuoti netrukus Vytauto Didžiojo universiteto leidykloje pasirodysiančioje knygoje „LDK dvasingumas: tarp tradicijos ir dabarties“. Nuodėdžiai dėkojame konferencijos rengėjams, dalyviams ir rėmėjams.

Vaida Kamuntavičienė

XIX KASMETINĖ LITUANISTINĖS KOMISIJOS KONFERENCIJA

2010 m. rugsėjo 21–22 d. Varšuvoje, Lenkijos mokslų akademijos Istorijos instituto patalpose įvyko XIX kasmetinė Lituanistinės komisijos prie Lenkijos mokslų akademijos Istorijos mokslų komiteto konferencija. Šį kartą ji buvo teminė – „Tradicija. Jos perdavimo metodai ir įamžinimo formos Lenkijos ir Lietuvos valstybėje XV–XVIII a.“ Konferencijoje perskaityta 12 pranešimų, 7 pranešėjai buvo iš Lenkijos, 3 – iš Lietuvos, 2 – Baltarusijos.

Konferencijoje skaitytų pranešimų aptarimą pradėsime nuo Lietuvos mokslininkų Rimvydas Petrauskas (Vilniaus universitetas) didelį susidomėjimą sukėlusiam pranešime „Vytauto karūna: neįvykęs karūnavimas ir jo vėlesnė istorinė legenda“ pateikė 1428–1430 m. ir šiek tiek vėlesnių šaltinių, susijusių su Vytauto karūnavimo planais, naujo perskaitymo rezultatus. Pranešėjas pagrįstai polemizavo su istoriografijoje įsitvirtinusių požiūrių, kad egzistavo ilgalaikiai Vytauto valdymo pradžių siekiantys jo karūnavimosi planai, aptarė naujos karalystės atsiradimą vėlyvųjų viduramžių Europos politinėje sistemoje, parodė mechanizmus, kuriais Vytautas kūrė savo pakėlimo karaliumi planus. Antroje pranešimo dalyje buvo analizuojama kalbamą įvykių apaugusi istorinė tradicija, jos raida ir vieta lietuvių istorinėje sąmonėje. Pagaliau pranešėjas pateikė pluoštą šaltiniais pagrįstų žinių apie tikrai buvusios Vytauto karūnos likimą, paneigdamas vis dar pasitaikančius teiginius, esą ji buvo lenkų pagrobta, ir parodydamas jos egzistavimą Zigmanto Liuksemburgiečio aplinkoje jau po Vytauto mirties.

Sigitas Narbutas (Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka) pranešime „Praha–Vilnius: jėzuitų vaidmuo formuojant Lietuvių kultūrinę sąmonę“ pabrėžė nepaprastą į Lietuvą atvykusių jėzuitų edukacinės veiklos reikšmę, jungusią tiek bendrus visoms jėzuitų provincijoms bruožus, tiek lokalius. Kaip iki šiol neįvertintą aplinkybę pranešėjas įvardijo tai, kad pirmieji jėzuitai į Vilnių atvyko iš Prahos, ir tuo remdamasis teigė, kad Vilniuje galėjo būti pritaikytos Prahos Klementinoje naudotos veiklos formos. Tai liudija faktas, kad Bialozoras Hostounskis ir kiti jėzuitai daug dėmesio skyrė vietinėms kalboms, į lietuvių, latvių ir rusėnų kalbas buvo išverstas Petro Kanizijaus katekizmas, padaręs didelę įtaką Lietuvos daugiakalbės visuomenės katekizacijos procesui.

Aistė Palušytė (Lietuvos kultūros tyrimų institutas) pranešime „XVII–XVIII a. Kauno miestiečių dailės rinkiniai: turinys ir funkcijos“ aptarė negausias, išlikusias daugiausia testamentuose žinias apie Kauno miestiečių sukauptus dailės (tapybos, grafikos) rinkinius, parodė, kad Kaune buvo dailės kūrinių paklausa, aptarė socialines ir kultūrinės dailės rinkinių prielaidas.

Tradicijos buvo kuriamos, puoselėjamos, perduodamos kitoms kartoms įvairiomis priemonėmis. Konferencijos pranešėjai aptarė tų priemonių įvairovę ir pateikė įdomius, kartais intriguojančius, o kartais šiek tiek kartojančius žinomas tiesas pranešimus. Pirmiesiems priklausė Marijos Ciešlė (Lenkijos MA Istorijos institutas) pranešimas „Saulio Wahlio legenda – jos funkcionavimas ir reikšmė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žydams“ buvo skirtas legendos apie po Stepono Batoro mirties vienai dienai Abiejų Tautų Respublikos karaliumi išrinktą žydą Saulį Judičių Wahlį analizei. Pranešėja aiškino, kodėl legendos herojumi buvo parinktas būtent valdovo faktorius, Lenkijos muitų laikytojas Saulis Wahlis, kaip ši legenda paveikė Lietuvos žydų savivaldos funkcionavimą.

Marzenos Liedkė (Balstogės universitetas) pranešime „XVI–XVII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rusėniškojo politinio elito atstovų konfesinė atmintis“ buvo parodytas didelis stačiatikiškos kilmės didikų ir bajorų konfesinis judrumas. Ne vienas iš jų kalbamu laikotarpiu ne kartą keitė išpažįtamą tikėjimą. Todėl itin įdomu, kaip jie prisimindavo savo protėvių tikybą, koks buvo santykis su ja. Pranešėja pastebėjo, kad dalis buvusių stačiatikių ir po konversijos globojo stačiatikių bažnyčią, teikė jai fondacijas, rūpinosi protėvių palaidojimo vietomis ir pan.

„Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų giminių istorinės atminties ugdymo keliai XVI a. – XVII a. pradžioje“ – toks buvo Anastasijos Skėpjan (Baltarusijos MA Istorijos institutas) ir Ninos Skėpjan (Baltarusijos nacionalinis dailės muziejus) pranešimas. Pranešėjos pasirinko dvi gimines – Goštautus ir Olelkaičius, ir tyrė šių giminių istorinės atminties, giminių mitologijos formavimo mechanizmus. Tarp jų buvo įvardyti bažnyčių ir cerkvių fondacijos, rezidencinių pilių statyba, antkapiniai paminklai, dokumentų rinkinių komplektavimas, „tradicijos išgalvojimas“. Pranešėjų

teiginiai, susiję su Olelkaičių, Gediminaičių giminės atšakos veikla, buvo įtikinami, pateikta įdomių tokios veiklos faktų. Tačiau Goštautų įvardijimas tiriamuoju laikotarpiu „nauja“ gimine, turėjusia visomis jėgomis ginti savo pozicijas, sulaukė konferencijos dalyvių poleminių pastabų ir parodė nepakankamą šios pranešimo dalies pagrįstumą.

Dar daugiau pastabų sulaukė Natalijos Sliž (Baltarusijos MA Teisės instituto Gardino skyrius) pranešimas „Šeimos papročiai kaip tradicijų perdavimo kelias XVI–XVII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų šeimoje“. Pranešėja pagrįstai teigė, kad šeima buvo svarbi bajoriškųjų papročių ir tradicijų perdavimo, istorinės ir kultūrinės atminties formavimo institucija. Tačiau pasiryžusi aptarti bene visus su šeimos gyvenimu susijusius dalykus, pranešėja skendo bendrų žinomų teiginių jūroje.

Naują tyrimų sritį pasirinko Jarosławas Zadzka (Vyriausiasis senųjų aktų archyvas Varšuvoje), pranešime „Atmintis apie pirmtakus ir senus įvykius kasdienio gyvenimo dokumentuose“ parodęs, kad nuosavybės teisiniuose dokumentuose, o ypač teismų procesų poreikiams parengtuose tekstuose yra gausybė genealoginių ar nuosavybės savininkų kaitos, pretendentų į nuosavybę santykių žinių. Šios žinios dažniausiai turi procesinę reikšmę, tačiau Lietuvos teisė lėmė, kad kai kuriais atvejais reikėjo gerai žinoti net kelių į nuosavybę pretendavusių protėvių kartų ar tolimų giminių likimus. Pranešėjas pabrėžė, kad tokios žinios yra tikslesnės, palyginti su kūryba, skirta giminės garsinimui, buvo vengiama išsigalvotų genealogijų ir pan.

Trys pranešėjai tradicijų formavimo ir perdavimo reiškinių ieškojo senosios literatūros baruose. Mariola Jarczykowa (Šlionsko universitetas Katovicuose) pranešime „Didikų giminės mitologijos kūrimas ir jos šlovės įamžinimas Biržų šakos Radvilų pavyzdžiu“ pristatė įvairias autorių grupes, XVII a. kūrusias Biržų šakos Radvilų mitologiją. Tai prie didikų susitelkę autoriai (Salomonas Rysinskis, Samuelis Przypkowskis, Danielis Naborovskis), laidotuvių pamokslų autoriai, biografai (Adomas Rasius, Fridrichas Starchius). Ji pabrėžė ypatingą dedikacinių tekstų reikšmę kuriant ir įamžinant giminės šlovę.

Dariuszas Chemperekas (Marijos Curie-Skłodowskos universitetas Liubline) pranešime „Prancišeko Malkoto „Tureckich i inflantskich wojen o sławnej pamięci Janie Karolu Chodkiewiczzu [...] głos“ atminties epikos apie Lietuvos didįjį etmoną fone“ aptarė Malkoto kūrinį kaip lenkiakalbės riteriškosios epikos evoliucijos reiškinį. J. K. Chodkevičiui garbinti skirta epika pritaikė humanistinės poezijos modelius vadinamosios bajoriškosios demokratijos poreikiams.

Przemysławas P. Romanikas (Tautos atminties institutas Varšuvoje) savo pranešimo antraštėje klausė – „Kas buvo seniausios poemos apie Valkininkų mūšį autorius?“ Jis atmetė ankstesnės istoriografijos teiginius, kad šiam 1700 m. įvykusiam mūšiui aprašyti skirtos poemos „Pospolite ruszenie po zwalczonym ojczystym nieprzyjacielu nazad powracajace polski wita Apollo“, parašytos tuoj po mūšio, autorius

buvo ne iš Višnoveckių ar Poniatovskių tarpo, o kitas, vienas iš iškiliausių prieš Sapiegas nukreipto judėjimo atstovų.

Atskirai nuo kitų pranešimų atsidūrė Adamo Moniuszkos (Varšuvos universitetas) pranešimas „Statutas–konstitucija–nuosprendis–paproty. Keletas pastabų apie teisinę tradiciją ir jos sklaidą bajoriškojoje Respublikoje XVI–XVII amžiais“. Pranešėjas, remdamasis XVI a. pabaigos – XVII a. žemės teises faktais, stebėjo, kaip santykiauja oficialioji, sunorminta teisė ir teismų praktikoje atsirandantys su minėta teise besikertantys nuosprendžiai. Pranešėjas daugiau rėmėsi Lenkijos nei Lietuvos teise.

Aptariama konferencija buvo trečioji, kai Komisijai vadovauja žinoma Abiejų Tautų Respublikos istorijos tyrinėtoja Urszula Augustyniak. Palyginus su ankstesnėmis konferencijomis, galima pastebėti keletą naujovių. Konferencijos tapo teminėmis, į jas kviečiami ne tik Lietuvos, bet ir Lenkijos istorijos specialistai, taip siekiant skatinti lyginamuosius tyrimus. Bet didžiausia naujovė yra pranešimų pagrindu parengtų straipsnių rinkinių skelbimas. Jau išėjo du U. Augustyniak redaguoti tomai: „Środowiska kulturotwórcze i kontakty kulturalne Wielkiego Księstwa Litewskiego od XV do XIX wieku“ (Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2009) ir „Praktyka życia publicznego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVI–XVIII wieku“ (Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2010).

Surengus šiemetinę konferenciją, U. Augustyniak kadencija Komisijos pirmininko poste baigėsi, ją pakeitė kitas žinomas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos tyrinėtojas Henrykas Lulewiczius.

Zigmantas K i a u p a